Republica Moldova 2013

RAPORT DE STARE A ŢĂRII

În parteneriat cu:

Autori:

Adrian Lupuşor
Denis Cenuşă
Rustam Romaniuc

Chişinău, 2013

Declinare a responsabilităţii

Această publicaţie a fost realizată de centrul analitic independent "EXPERT-GRUP", în parteneriat cu fundaţia "Friedrich-Ebert". Numai autorii sunt responsabili pentru opiniile exprimate în acest document, care nu sunt în mod obligatoriu împărtăşite de alte organizaţii.

EXPERT-GRUP nu îşi asumă poziţii colective.

Cuprins:

Principalele mesaje de politici 6

Rezumat 8

Situaţia demografică: tranziţia și fereastra unică de oportunitate 11

Capitalul uman: bunăstarea reală a naţiunii 18

Economia Moldovei: provocări pentru valorificarea potenţialului 24

Dotarea tehnologică: calea spre frontiera posibilităţilor economice 34

Politica internă: de la regimul semi-autoritar la cel semi-anarhic și la speranţe noi. Ce urmează? 39

Politica externă: povestea de succes versus realitatea dură 43

Interpretarea rezultatelor sondajului: a devenit Moldova un loc fără speranţă? 47

Anexă: Întrebări adresate în timpul sondajului 52

Despre EXPERT-GRUP 53

Despre FES 54

Lista figurilor:

Figura 1. Principalii indicatori demografici în profil regional și de gen, 2012 11

Figura 2. Raportul dintre populaţia cu vârste între 20-64 de ani şi peste 64 de ani..... 12

Figura 3. Evoluţia ponderilor populaţiei urbane şi rurale în totalul populaţiei, începutul anului, % 13

Figura 4. Evoluţia prognozată a structurii populaţiei conform principalelor grupe de vârstă..... 13

Figura 5. Corelaţia între ponderea cheltuielilor publice pentru educaţie în PIB - axa orizontală (media pentru perioada anilor 2005-2010,%) și indicele educaţiei - axa verticală (2012)..... 18

Figura 6. Ponderea lucrătorilor ale căror specializare profesională corespunde cu specializarea educaţională, în funcţie de nivelul de educaţie, %..... 19

Figura 7. Ponderea studenţilor înmatriculați în şcoli profesionale/şcoli de meserii, colegii și universităţi din totalul celor înmatriculați, %..... 20

Figura 8. Ponderea populaţiei ocupate în totalul angajaţilor, cu studii superioare, postliceale și studii medii profesionale, % 21

Figura 9. Corelaţia între ponderea cheltuielilor publice pentru sănătate în PIB - axa orizontală (%) și indicele speranţei de viaţă ajustat la inegalitate – indicele vertical, 2012 21

Figura 10. Rata mortalităţii (la 1000 persoane) și rata mortalităţii infantile (la 1000 născuţi-vii), 2011..... 22

Figura 11. PIB-ul pe cap de locuitor, media în perioada anilor 2005-2012, paritatea puterii de cumpărare, USD..... 24

Figura 12. Discrepanţa între PIB-ul actual și cel potenţial, preţuri constante (2000 = 100%), logaritmi naturali 25

Figura 13. Structura PIB-ului, metoda cheltuielilor, preţuri constante (2005 = 100%), miliarde lei 26

Figura 14. Corelaţia dintre ponderea exporturilor în PIB și PIB-ul pe cap de locuitor, USD, media pentru anii 2005-2011..... 27

Figura 15. Creditul intern oferit de sectorul bancar (% din PIB), media pentru 2005-2011 27

Figura 16. Totalul veniturilor și cheltuielilor publice, media pentru anii 2005-2012, ponderea în PIB, %.....28

Figura 17. Ponderea comerţului extern în PIB, media pentru anii 2005-2011, % 29

Figura 18. Ponderea deficitului de cont curent în PIB, media pentru anii 2005-2012, % 30

Figura 19. Principalele surse de finanţare ale deficitului de cont curent în Republica Moldova, mil. USD. 30

Figura 20. Stocul datoriei externe (% din VNB), media pentru anii 2005-2011 31

Figura 21. Exporturile de servicii din domeniul TIC, ca % din totalul exporturilor de servicii, 2011 35

Figura 22. Ponderea serviciilor IT în PIB, %.....36

Figura 23. Ponderea sectorului telecomunicaţiilor în PIB 36

Figura 24. Profilurile TIC: Moldova comparativ cu grupul ţărilor cu venituri medii mai mici, media 37

Lista tabelelor:

Tabelul 1. Cheltuielile totale pentru formarea unui student pentru fiecare nivel de învăţământ profesional în instituţie publică, lei (suma anuală pentru un student).....20

Tabelul 2. Compararea implicaţiilor opţiunilor de politică externă asupra obiectivelor de dezvoltare a Republicii Moldova.....45

Principalele mesaje de politici

- Creşterea economică robustă înregistrată în perioada anilor 2010-2011 nu a generat locuri de muncă, iar economia s-a menţinut sub nivelul său potenţial. Aceasta demonstrează că economia Republicii Moldova urmează un model de creştere deficient, cu insuficienţă de capital (investiţii), forţă de muncă și tehnologii. Prin urmare, mediul de afaceri și competitivitatea externă au rămas în general slab dezvoltate. Aceasta a condus la creşterea dezechilibrelor de cont curent în proporţii foarte mari, iar investiţiile străine directe (ISD) în calitate de sursă principală de finanţare a acestui decalaj au fost înlocuite cu împrumuturile externe.
- Măsurile de politici orientate pe valorificarea potenţialului economic trebuie să fie axate pe cele trei componente de bază a oricărui sistem economic. În primul rând, problema deficitului de capital trebuie soluţionată prin promovarea unei reforme regulatorii eficiente, consolidarea protejării drepturilor de proprietate, optimizarea administrării fiscale și modernizarea sistemului judiciar. În al doilea rând, problema capitalului uman ar putea fi soluţionată prin liberalizarea politicii de imigrare, facilitarea mobilităţii interne a forţei de muncă, descentralizarea sistemului de învăţământ și implicarea mai multor companii private în acest proces. Aceste măsuri vor soluţiona problemele legate de calitatea și de deficitul forţei de muncă. În cele din urmă, dar nu în ultimul rând, este necesar de a accelera procesul de privatizare și de a elimina constrângerile în afaceri pentru activitatea IMM-urilor, ceea ce va induce o eficienţă sporită în utilizarea capitalului și a forţei de muncă disponibile.
- Deși calitatea capitalului uman constituie premisa principală pentru dezvoltarea pe termen lung a oricărei ţări, în cazul Republicii Moldova aceasta reprezintă mai degrabă o constrângere de dezvoltare. Astfel, cunoştinţele și abilităţile oferite de către instituţiile de învăţământ au o calitate inferioară și sunt depăşite, iar sistemul de sănătate este foarte ineficient. Emigrarea este o povară suplimentară, iar subocuparea cetăţenilor moldoveni peste hotare a transformat procesul de exod al creierelor în "irosirea creierelor". Prin urmare, autorităţile moldovene ar trebui să analizeze capitalul uman dintr-o perspectivă tridimensională: majorarea corelaţiei între oferta sistemului educaţional şi cererea de forţă de muncă, consolidarea componentei practice a educaţiei și perfecţionarea sistemului de sănătate.
- Republica Moldova se află într-o etapă de tranziţie demografică fără precedent, însoţită de scăderea natalităţii și creşterea ponderii populaţiei în vârstă. Acest fenomen atrage după sine efecte fiscale, majorând povara asupra sistemului public de pensii de tip redistributiv („pay-as-you-go”), care, mai devreme sau mai târziu va trebui să fie reformat. Prin urmare, aceasta ar putea genera o segregare politică bazată pe conflictul între generaţiile tinere, care solicită trecerea la sistemul cumulativ de pensii şi generaţiile mai în vârstă, care pledează pentru sistemul actual. Pe lângă aceste efecte fiscale și politice, îmbătrânirea demografică va avea consecinţe sociale și economice care implică scăderea cererii interne pe termen lung, însoţită de repercusiuni asupra veniturilor publice. O altă problemă stringentă este cauzată de majorarea numărului de sate fantomă, care va genera provocări semnificative pentru politicile promovate în viitorul apropiat.
- Problema îmbătrânirii populaţiei ar putea fi atenuată dacă guvernul ar valorifica cu înţelepciune și în timp util oportunitatea oferită de apropierea de vârsta reproductivă a cohortei celor născuţi în timpul exploziei demografice din anii '80. Aceasta se poate realiza prin măsuri verticale (de exemplu, programele de alocaţii pentru copiii din familiile nevoiaşe, pe baza testării veniturilor, unificarea programelor de susţinere a familiilor, etc.), precum și prin măsuri orizontale (de exemplu, reforme ample în sectoarele sănătăţii și educaţiei, încurajarea ofertei de programe ipotecare).
- Un factor important al performanţei slabe a economiei moldoveneşti în raport cu nivelul său potenţial este legat de dotarea tehnologică precară. Nivelul redus al aplicării noilor tehnologii în Moldova se datorează ideii că aceasta presupune costuri de oportunitate prea înalte. Pentru a reduce costurile adoptării, adaptării și utilizării produselor și proceselor cu nivel tehnologic avansat este nevoie de: (a) instituţii care să pună în aplicare contractele în mod imparțial, și (b) instituţii care să garanteze drepturile de proprietate pe termen lung, astfel încât companiile să poată beneficia de toate avantajele producţiei cu tehnologie avansată.

- Politica de confruntare care a marcat ţara în perioada anilor 2010-2013 prezintă un risc sporit de subminare a modelului de guvernare în coaliţie în Republica Moldova. Sondajele demonstrează un număr tot mai mare de cetăţeni dezamăgiţi de "tulburările" politice asociate cu guvernele de coaliţie și dorinţa tot mai mare a oamenilor de a avea un guvern cu un singur partid de guvernământ în viitor. Pentru ca Moldova să nu devieze de la parcursul european și să încurajeze cooperarea între elitele naţionale, UE trebuie să menţină o prezenţă activă în Republica Moldova. În plus, noul guvern susţinut de Coaliţia Pro-Europeană trebuie să redobândească încrederea publicului, ceea ce poate fi realizat într-o astfel de perioadă scurtă de timp numai printr-un nivel înalt de transparenţă și incluziune în procesul de elaborare a politicilor.
- Întreprinderile de stat joacă un rol important în deturnarea fondurilor publice din sectorul economic în buzunarele partidelor politice. Este nevoie de o reformă radicală a managementului întreprinderilor de stat pentru a elimina oportunităţile de corupţie și practicile de cumătrism. Reforma trebuie să se bazeze pe două ipoteze principale: 1) întreprinderea de stat trebuie să fie privatizată în cazul în care există o piaţă concurenţială pentru serviciile şi produsele acesteia; 2) managerii întreprinderilor de stat trebuie să fie bine plătiţi, mai ales în cazul în care întreprinderea de stat are un concurent în sectorul privat. De asemenea, aceştia trebuie să fie persoane cu responsabilitate publică mai mare și să fie supuşi unor proceduri de control mai stricte, pentru a se asigura că activele și banii statului să nu ajungă în mâini private sau în companii off-shore. În acest sens, hotărârea anterioară a guvernului care stabileşte limitele salariale stricte pentru conducătorii întreprinderilor de stat trebuie să fie revizuită, iar activitatea financiară și economică trebuie să fie mai transparentă. Performanţa companiilor trebuie să fie unicul criteriu de stabilire a remunerării managerilor.
- În pofida riscurilor pe termen scurt asociate semnării ZLSAC cu UE, Moldova trebuie să continue integrarea europeană, deoarece aceasta este unica opţiune fezabilă compatibilă cu obiectivul de modernizare a ţării. ZLSAC permite semnarea de acorduri de liber schimb cu orice altă ţară sau structuri de integrare regională, inclusiv cu Uniunea Vamală Rusia-Belarus-Kazahstan. Ca urmare, va creşte comerţul exterior, ceea ce va spori bunăstarea naţiunii. Mai mult decât atât, reducerea barierelor tarifare și netarifare pentru importurile din UE va spori competitivitatea tehnologiilor europene pe piaţa Republicii Moldova și va oferi suport pentru modernizarea tehnologică în toate sectoarele economice. Dimpotrivă, aderarea la uniunea vamală va provoca o diversiune comercială și o încetinire a modernizării economice în Moldova. Motivul este că impunerea unor tarife vamale mai mari va reduce competitivitatea tehnologiilor provenite din afara uniunii vamale.
- Rezultatele studiilor sociologice subliniază că starea naţiunii este precară și că autorităţile trebuie să întreprindă măsuri urgente pentru a atenua efectele migraţiei și a înrăutăţirii situației demografice, intervenind în primul rând în domeniul educaţiei și realizând reforme structurale ireversibile. Mai mult, neîncrederea publicului în procesul electoral, o instituţie cheie a sistemului democratic, însoţită de înrăutăţirea condiţiilor de trai și încrederea redusă în instituţiile de bază ale statului favorizează în mod tradiţional forţele politice extremiste. Pentru a preveni această tendinţă, este necesar ca ritmul reformelor să fie accelerat, nivelul de trai al populaţiei să crească și încrederea publicului în instituţiile democratice să se consolideze. În caz contrar, în anii următori se va crea un mediu propice pentru instituirea unui regim autoritar, care, cu siguranţă, va fi un efect nedorit pentru întreaga naţiune.

Rezumat

Situaţia demografică: tranziţia și fereastra unică de oportunitate

Fără îndoială, îmbătrânirea populaţiei poate fi considerată cea mai îngrijorătoare tendinţă demografică observată în Moldova în ultimii ani, care va avea implicaţii majore asupra modului de funcţionare a instituţiilor pe termen mediu și lung. Primele implicaţii vor fi cele fiscale, în special din cauza cererii mai mari pentru servicii de asistenţă medicală și creşterii cheltuielilor pentru pensii, pe fondul erodării bazei de impozitare. Îmbătrânirea demografică are și efecte politice, deşi în perspectivă mai îndepărtată. Prin urmare, ea va favoriza conflictul dintre generaţii, adică între populaţia mai tânără, care va susţine partidele de dreapta, și populaţia mai în vârstă, care va susţine partidele de stânga. Nu în ultimul rând, îmbătrânirea populaţiei și declinul demografic vor influenţa și politicile regionale și comportamentul economic general al gospodăriilor. Astfel, fenomenul satelor fantomă va deveni tot mai răspândit, iar aceste procese vor fi și mai acute în zonele rurale. Aceasta, în consecinţă, ar putea submina eficienţa politicilor de dezvoltare regională, în special, a implementării reformei de descentralizare. Problema respectivă poate fi abordată prin măsuri de politici verticale și orizontale. Primele ar trebui să includă îmbunătăţirea serviciilor pentru familiile cu copii, prin creşterea finanţării instituţiilor de îngrijire a copiilor și de educaţie timpurie, programe de asistenţă pentru tineri și instituţiile rezidenţiale, precum și ajutoare financiare pentru familiile nevoiaşe, după verificarea veniturilor. De asemenea, o reformă completă a sistemelor de pensii și de asigurări medicale, însoţită de simplificarea politicilor de imigrare, ar putea reduce povara îmbătrânirii demografice. Însă aceste măsuri verticale nu vor avea impactul dorit dacă generaţiile tinere nu vor avea mai multă încredere în perspectivele pe termen lung ale ţării și mai multe oportunităţi de angajare. De aceea sunt relevante și măsurile orizontale de politici, adică îmbunătăţirea climatului de afaceri, modernizarea serviciilor publice și dezvoltarea pieţei ipotecare.

Capitalul uman: bunăstarea reală a naţiunii

Oamenii se nasc egali și unicii factori care îi schimbă pe parcursul timpului sunt calitatea serviciilor educaţionale, de formare profesională și de sănătate: trei componente care descriu calitatea capitalului uman. Moldova are un sistem educaţional foarte costisitor, dar cu rezultate foarte slabe, fapt care este reflectat în şomajul tot mai ridicat și scăderea rentabilităţii educaţiei. Sistemul de formare profesională are un prestigiu social inferior și este slab corelat cu cererea de pe piaţa forţei de muncă. În cele din urmă, asistenţă medicală, la fel ca educaţia, este destul de costisitoare, în timp ce calitatea serviciilor și accesul la sistem sunt deficitare. Prin urmare, ratele mortalităţii generale și mortalităţii infantile sunt printre cele mai mari din regiune, în timp ce speranţa de viaţă este printre cele mai scăzute. Măsurile de politici ar trebui să fie axate pe toţi cei trei piloni ai capitalului uman. Aşadar, principala prioritate a politicilor în domeniul educaţiei ar trebui să fie diminuarea neconcordanţei între oferta de calificări în cadrul sistemului și cererea de competenţe din economie. Aceasta se poate face prin acordarea unui grad mai mare de autonomie instituţiilor de educaţie și prin crearea de stimulente adecvate pentru companii, pentru ca acestea să se implice mai mult în procesul de educaţie. În sistemul de asistenţă medicală trebuie eliminate diversele subvenţii inutile pentru diferite categorii de asiguraţi și oferirea unor stimulente adecvate persoanelor care doresc să activeze în sistem.

Economia Moldovei: provocări pentru valorificarea potenţialului

În pofida creşterii robuste atestate în ultimii ani, economia Moldovei a rămas mult sub nivelul său potenţial, fapt care denotă deficienţele modelului său de creştere economică. Numărul mare al populaţiei apte de muncă, dar fără loc de muncă, în paralel cu o activitate de investiţii modestă, a determinat în primul rând acest decalaj dintre producţia reală și cea potenţială. Ca urmare, creşterea economică a fost alimentată mai mult de factorii externi (remitenţe), decât de cei interni (investiţii, muncă sau inovaţii tehnologice). Această situaţie a erodat competitivitatea economiei, ducând la dezechilibre de cont curent și comerciale foarte mari, care, din 2010, sunt finanţate în primul rând de împrumuturile externe și nu investiţii. Pentru ca economia Moldovei să-și poată valorifica potenţialul, măsurile de politici ar trebui să abordeze trei probleme esenţiale:

(i) deficitul de capital, (ii) forţa de muncă deficitară, și (iii) eficienţa scăzută în combinarea acestor factori de producţie. Prima problemă poate fi abordată prin îmbunătăţirea climatului de afaceri, reducerea reticenţei băncilor faţă de creditare și ameliorarea infrastructurii. Problema forţei de muncă deficitare poate fi rezolvată prin stimularea migraţiei interne, facilitarea politicii de imigrare și încurajarea tuturor formelor de parteneriat între instituţiile educaționale și întreprinderi. A treia problemă - eficienţa scăzută - ar trebui abordată prin programe de privatizare și consolidarea sectorului IMM-urilor.

Dotarea tehnologică: calea spre frontiera posibilităţilor economice

În afară de deficitul investițiilor și constrângerile legate de calitatea capitalului uman, performanţa slabă a economiei moldoveneşti în ceea ce priveşte valorificarea potenţialului său se explică și prin dotarea tehnologică precară. O cauză importantă o constituie factorii instituţionali, precum sistemul de justiţie defectuos, care afectează absorbţia tehnologiilor la nivelul întreprinderilor și al guvernului. Ca urmare, gradul de adaptare tehnologică este aproape de nivelul înregistrat de grupul ţărilor cu venituri medii mai mici. Mai mult decât atât, ponderea în PIB a sectoarelor de tehnologii informaționale și telecomunicaţii este în scădere, fapt ce are consecinţe importante asupra calităţii sistemului economic din Moldova. Pentru a creşte nivelul de absorbţie tehnologică la nivelul întreprinderilor și a guvernului, trebuie să existe instituţii care să aplice contractele în mod imparțial și care să garanteze drepturile de proprietate pe termen lung. În plus, politicile care favorizează producţia cu nivel tehnologic ridicat vor încuraja întreprinderile să concureze pentru a aduce îmbunătăţiri produselor elaborate și proceselor tehnologice.

Politica internă: de la regimul semi-autoritar la cel semi-anarhic și la speranţe noi. Ce urmează?

De la lansarea ultimului Raport de stare a ţării în martie 2010, Republica Moldova a traversat o perioadă de politică extrem de combativă. Această perioadă a fost caracterizată prin mai multe tendinţe negative care vor afecta grav viaţa politică a ţării și dezvoltarea generală pe termen lung. Pe fundalul luptelor politice între "aliaţii" care au fondat Alianţa pentru Integrare Europeană și a handicapului administrativ la nivel central, s-au intensificat tendinţele separatiste febrile. Politica de confruntare care a marcat ţara în perioada anilor 2010-2013 prezintă un risc sporit de subminare a modelului de guvernare în coaliţie în Republica Moldova, deoarece sondajele demonstrează dorinţa tot mai mare a oamenilor de a avea un guvern cu un singur partid de guvernământ. Alte riscuri sunt diminuarea respectului public faţă de principiile statului de drept și pierderea completă a încrederii în instituţiile de stat. UE trebuie să joace în continuare un rol activ în motivarea politicienilor să coopereze mai mult și să creeze stimulente pentru implicarea factorilor locali de decizie în reformele structurale. Constituţia Republicii Moldova trebuie să fie revizuită sau, poate, trebuie să fie elaborată o nouă Constituţie pentru a evita pe viitor blocajele politice și instituţionale. Însă acesta nu trebuie privit ca un obiectiv pe termen scurt care poate fi realizat în birourile politice. În plus, pentru a scăpa de oligarhi, Republica Moldova are nevoie de un proces mai rapid de integrare europeană și armonizare legislativă, cu accent pe legislaţia corporativă, promovarea concurenţei și ajutorului de stat. Mai mult, este nevoie de o reformă radicală a managementului întreprinderilor de stat pentru a elimina oportunităţile de corupţie și practicile de cumătrism. În final, noul guvern susţinut de Coaliţia Pro-Europeană trebuie să redobândească încrederea publicului, ceea ce poate fi realizat într-o astfel de perioadă scurtă de timp numai prin majorarea nivelului de transparenţă și incluziune în procesul de elaborare a politicilor.

Politica externă: povestea de succes versus realitatea dură

Începând din anul 2010, politica externă a devenit cel mai de succes sector de politici al ţării, deoarece mesajele sale au fost relativ clare și lipsite de ambiguitatea tradiţională a diplomaţiei moldoveneşti. De fapt, Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene este principalul "vinovat" pentru "povestea de succes" a Republicii Moldova. Cu toate acestea, fără susţinerea politică internă, "povestea de succes" s-a transformat în cele din urmă într-o realitate neconfortabilă. De fapt, Moldova a devenit un câmp de luptă geopolitic între UE și Rusia: în timp ce prima și-a sporit prezenţa prin suportul bugetar direct, Rusia a făcut acest lucru prin intermediul ONG-urilor, Bisericii și mass-media. În perioada anilor 2012-2013 Rusia a exercitat presiuni tot mai mari pentru ca Chişinăul să-şi schimbe orientarea politicii sale externe, de la vectorul declarat de

integrare europeană la proiectul integraţionist condus de Rusia, Uniunea Vamală Rusia-Belarus-Kazahstan. Acest proiect va pune însă capăt suveranității Republicii Moldova în domeniul politicii comerciale și va avea repercusiuni dure asupra bunăstării naţionale, deoarece tarifele vamale vor duce la creşterea de aproximativ 2,5 ori a preţurilor bunurilor și tehnologiilor importate. Totodată, în cazul integrării economice și comerciale cu UE, Republica Moldova va avea libertatea de a negocia un acord de liber schimb cu Uniunea Vamală Rusia-Belarus-Kazahstan sau cu orice altă ţară din lume.

Interpretarea rezultatelor sondajului: a devenit Moldova un loc fără speranţă?

Comparativ cu studiul din 2009, în anul 2013 moldovenii au devenit mai pesimişti. Există mai mulţi factori care au determinat înrăutăţirea percepţiei cetăţenilor privind situaţia actuală și perspectivele dezvoltării economice a ţării: criza politică internă îndelungată, situaţia economică dificilă din Europa, încetinirea creşterii economice din Rusia și ritmul reformelor interne mai lent decât se preconiza. Rezultatele sondajului relevă existenţa unei societăţi mai degrabă ”închise”, în care cetăţenii sunt împiedicaţi să participe la procesul de luare a deciziilor și nu au încredere în alegeri. Aceasta cauzează o încredere insuficientă în politicile publice de bază, ducând la o relaţie fragmentată și şubredă între stat și cetăţenii săi. Aşteptările reduse cu privire la potenţialul ţării sunt reflectate în interesul ridicat pentru emigrare, care s-a amplificat după anul 2009. Rezultatele studiilor sociologice subliniază că starea naţiunii este precară și că autorităţile trebuie să ia măsuri urgente pentru a atenua efectele migraţiei și anormalității demografice, intervenind în primul rând în domeniul educaţiei și realizând reforme structurale ireversibile.

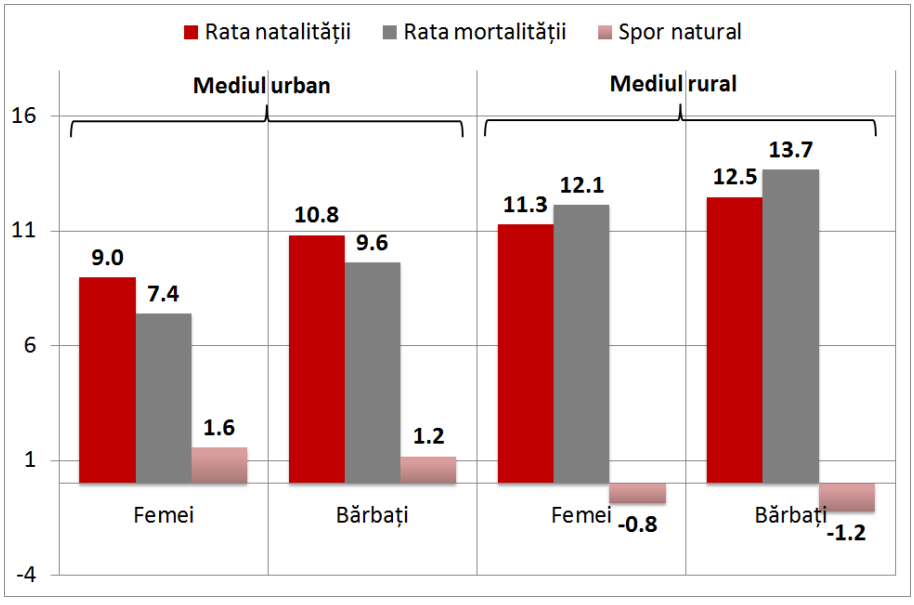
Situaţia demografică: tranziţia și fereastra unică de oportunitate

Moldova trece printr-o tranziţie demografică unică, confruntându-se cu diminuarea ratei fertilităţii şi amplificarea fenomenului de îmbătrânire a populaţiei. Acest proces va continua și chiar se va accelera în perspectiva imediată, ceea ce va afecta inevitabil situaţia economică, socială și politică din Moldova. În acest capitol vom analiza principalele tendinţe şi constrângeri demografice, implicaţiile acestora, precum şi opţiunile politice posibile, pe care autorităţile le au la dispoziţie în scopul diminuării repercusiunilor acestei tranziţii demografice.

Analiza principalelor evoluţii și tendinţe:

Perioada agitată a anilor ’90, urmată de emigraţia masivă din anii ’00, a avut repercusiuni serioase asupra situaţiei demografice a Moldovei. Începând cu anul 1999, în pofida timpurilor paşnice şi lipsei unor evenimente catastrofice semnificative, ţara a înregistrat o rată negativă a sporului natural, rata mortalităţii depăşind-o pe cea a natalităţii. Aceste tendinţe au avut o distribuire neuniformă după gen şi regiune. Cea mai dificilă situaţie în acest tablou demografic, cu cea mai scăzută rată a sporului natural, este caracteristică pentru zonele rurale, îndeosebi pentru bărbaţi. Dimpotrivă, în zonele urbane rate natalităţii o depăşeşte pe cea a mortalităţii (Figura 1). Se observă un decalaj mare între regiunile rurale şi urbane, cel puţin, din perspectiva a două dimensiuni: (i) oportunităţi de angajare, fapt ce a motivat migraţia rural-urbană a populaţiei tinere, influenţând rata natalităţii, şi (ii) accesul la serviciile de sănătate şi utilităţile de bază (de ex. apă curată, salubrizare, canalizare), care au influenţat starea sănătăţii populaţiei şi, astfel, rata mortalităţii. Cea mai gravă situaţie se atestă în raioanele de nord unde, datorită nivelului mai ridicat de îmbătrânire, rata sporului natural al populaţiei este mult mai joasă în comparaţie cu raioanele de la centru şi sud, în medie, cu 2,5 puncte şi 3,8 puncte, respectiv.

Figura 1. Principalii indicatori demografici în profil regional și de gen, 2012



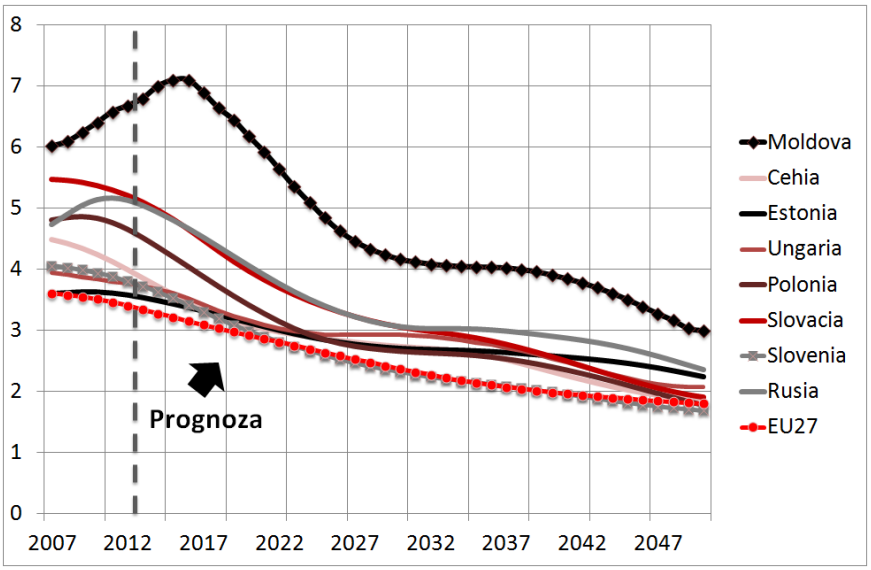
Sursa: Biroul Naţional de Statistică

Cauza principală a acestui declin demografic este îmbătrânirea populaţiei, fenomen care, în mod tradiţional, este cel mai accentuat în raioanele de nord. În consecinţă, aceasta influenţează pozitiv rata mortalităţii şi negativ rata natalităţii, în special în localităţile cu cel mai înalt nivel de îmbătrânire (ponderea pensionarilor în totalul populaţiei depăşeşte 20%): Dondușeni, Drochia, Edineț, Briceni, Râșcani și Ocnița. Pe de altă parte, raioanele cu o situaţie economică mai bună sunt mai puţin afectate de îmbătrânirea populaţiei. Acestea sunt,

în special, Ialoveni, Anenii Noi, Ungheni, precum şi Chişinău, Bălţi şi Gagauzia, unde populaţia rurală cu vârsta aptă de muncă a migrat datorită oportunităţilor de angajare mai bune.

Cu certitudine, îmbătrânirea populaţiei poate fi considerată cea mai îngrijorătoare tendinţă demografică, care va avea implicaţii fundamentale asupra modului în care Moldova şi instituţiile sale vor funcţiona pe termen mediu şi lung. În prezent, societatea moldovenească poate fi deja considerată îmbătrânită din punct de vedere demografic: ponderea populaţiei cu vârsta de peste 60 de ani depăşeşte cu mult pragul de 12% (în anul 2011 aceasta era de 14,8%). Cele mai înalte valori se atestă în zonele rurale, care în ultimele 2 decenii au fost afectate în mare măsură de emigrarea populaţiei cu vârsta aptă de muncă. Deşi în prezent Moldova este într-o poziţie puţin mai bună decât majoritatea statelor europene, *viteza* de îmbătrânire prevăzută pentru următoarele decenii va fi mult mai mare. Cea mai mare provocare va fi reducerea raportului dintre populaţia aptă de muncă și cea în etate (Figura 2).

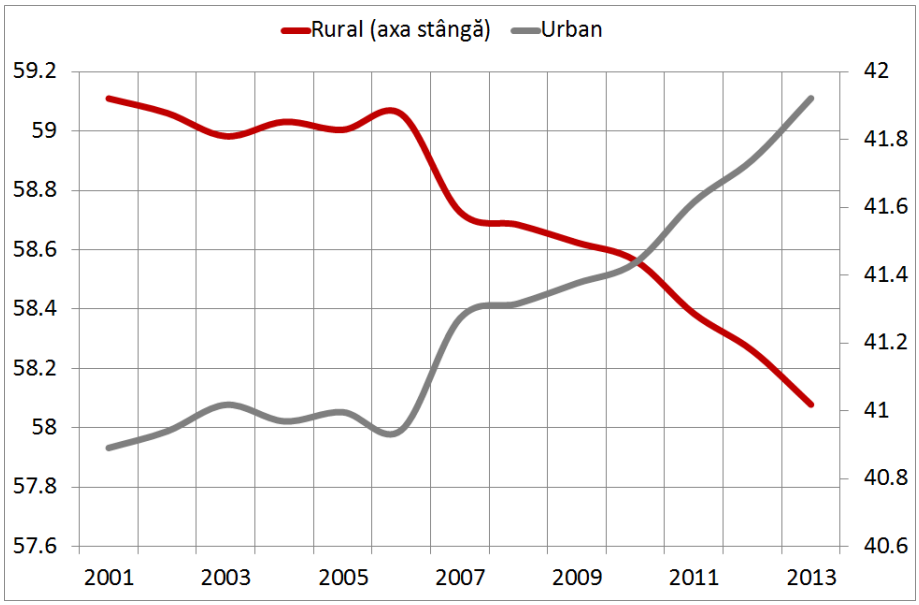
Figura 2. Raportul dintre populaţia cu vârste între 20-64 de ani şi peste 64 de ani



Sursa: OCDE pentru alte state şi estimările autorului pentru Moldova

Doi factori principali, care au modelat structura demografică în ultimii ani şi vor continua s-o influenţeze pe termen scurt şi lung, sunt: (i) tranziţia spre un model vestic de reproducere, cu copii mai puţini şi părinţi mai în vârstă; şi (ii) emigrarea populaţiei cu vârsta aptă de muncă. Migraţia internă, de asemenea, a influenţat structura familiei. Pe măsură ce oamenii şi-au schimbat stilul de viaţă după ce s-au mutat din satele mici în oraşele mai mari (Figura 3), s-a schimbat şi percepţia lor cu privire la reproducere. Aceste tendinţe se observă deja în ultimii ani. Astfel, în perioada anilor 2000-2012, rata de fertilitate oscila în jur de 1,3 (nivelul european – 1,6), care este mult mai scăzută decât minimul necesar pentru asigurarea ratei de înlocuire. Pe lângă aceasta, vârsta medie a mamelor a crescut de la 25,5 la aproape de 27 şi circa 200 000 de persoane au migrat peste hotare (cifrele neoficiale sunt, evident, mai mari), dintre care circa 40% având vârsta cuprinsă între 25 şi 34 de ani.

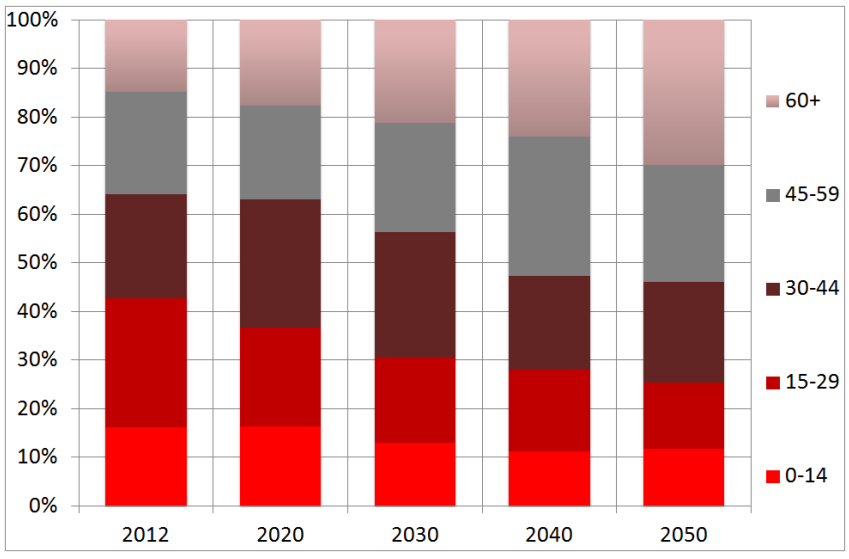
Figura 3. Evoluţia ponderilor populaţiei urbane şi rurale în totalul populaţiei, începutul anului, %



Sursa: Calculele autorilor pe baza datelor BNS

În următorii ani aceste procese vor continua şi chiar se vor accelera, din cauza discrepanţelor mari dintre dezvoltarea economică din zonele rurale şi urbane. Drept consecinţă, ele vor continua să influenţeze modelul de reproducere şi structura familiei. Din cauza cheltuielilor mai mari pentru educaţie şi trai, precum şi a oportunităţilor mici de angajare, costurile pentru creşterea copiilor în zonele urbane sunt mai mari în comparaţie cu zonele rurale, în timp ce beneficiile economice sunt mai joase. Astfel, procesul de urbanizare îi va determina pe moldoveni să-şi optimizeze costurile prin naşterea a mai puţini copii şi la o vârstă mai mare. Rata mai joasă a natalităţii va stimula automat îmbătrânirea populaţiei, care se va accelera în următoarele decenii. Ca rezultat, până în anul 2050 ponderea populaţiei cu vârsta de peste 60 de ani se va dubla, atingând circa 30%, în timp ce ponderea populaţiei cu potenţialul reproductiv de bază (15-29 ani) se va diminua de două ori până la doar 13,5%.

Figura 4. Evoluţia prognozată a structurii populaţiei conform principalelor grupe de vârstă



Sursa: Raportul "Preţul solidarităţii între generaţii şi modelul optim de reformă a sistemului de pensionare" Expert-Grup, 2012

Implicaţii şi riscuri

Tranziţia demografică prin care Moldova trece în prezent şi, îndeosebi, fenomenul de îmbătrânire a populaţiei va avea importante implicaţii fiscale, economice, sociale şi politice.

Efecte fiscale

Implicaţiile imediate apar în domeniul fiscal. Ponderea crescândă a populaţiei în vârstă va mări permanent povara economică a sistemului de pensii şi va stimula cererea pentru serviciile medicale, în timp ce ponderea în scădere a populaţiei tinere şi cu vârsta aptă de muncă va eroda baza fiscală. Drept rezultat, acest fapt va pune presiuni tot mai mari asupra bugetelor asigurărilor sociale şi medicale, atât pe partea de venituri cât şi de cheltuieli. De fapt, acest proces a început deja, deoarece din anul 2009 bugetul asigurărilor sociale de stat se bazează constant pe transferurile din bugetul de stat pentru acoperirea deficitului. Rata redusă de ocupare a forţei de muncă şi evaziunea fiscală se adaugă la această povară. În consecinţă, rata efectivă de dependenţă pentru anul 2012 a fost estimată la 1,1 contribuabili la fondul public de pensii pentru fiecare beneficiar de pensii, în timp ce pragul minim pentru asigurarea stabilităţii sistemului de pensii este de 4:1 sau chiar 6:1. Vulnerabilitatea fondului public de pensii este agravată de mecanismul său învechit de redistribuire (Pay-As-You-Go), care este considerat nedurabil pe termen lung din cauza constrângerilor demografice[1]. Astfel, pentru anii 2012-2050 deficitul intertemporal este estimat la circa 6,2% din PIB, care este mult mai mare decât în alte ţări din regiune[2]

Având în vedere accelerarea îmbătrânirii populaţiei, însoţită de scăderea ratei natalităţii prognozată în viitorul apropiat, guvernul va fi obligat să întreprindă reforme nepopulare pentru a păstra fezabilitatea sistemelor de asigurări sociale şi medicale. În baza experienţei altor ţări, care se confruntă cu probleme similare, guvernul ar putea recurge la consolidarea bazei fiscale prin majorarea contribuţiilor de asigurare socială şi medicală şi optimizarea plăţilor şi cheltuielilor prin anularea diverselor scutiri de impozite şi beneficii. Pentru sistemul public de pensii aceasta va însemna, de asemenea, o tranziţie treptată la schemele de pensii mai finanţate (de ex. pensiile private obligatorii).

Efecte politice

Dat fiind faptul că majoritatea acţiunilor menţionate vor avea ca scop consolidarea şi sporirea eficienţei fiscale, ele vor însemna, în mod inevitabil, o redistribuire între generaţii a mijloacelor financiare în favoarea generaţiilor mai tinere. Acest fapt le va determina pe ultimele să solicite tot mai mult partidele de dreapta, care sunt mai susceptibile să promoveze asemenea reforme[3]. Totodată, reacţia raţională a generaţiilor mai în vârstă va fi sporirea susţinerii pentru partidele de stânga, care se vor opune unor asemenea reforme pentru a proteja interesele electoratului lor de bază. Riscul principal este că acest conflict de interese între generaţii s-ar putea transforma într-o segregare ideologică crescândă între generaţiile mai tinere şi celea mai în vârstă. Având în vedere structura demografică regională, aceasta va implica automat o segregare politică mai mare între zonele rurale şi urbane. Mai mult decât atât, creşterea generaţiilor mai tinere de moldoveni, care nu au experienţă de trai în fostul regim rusesc/sovietic, va intensifica continuu discrepanţele ideologice cu generaţiile mai în vârstă.

În consecinţă, această segregare s-ar putea răspândi, cel puţin, pe două dimensiuni importante. În primul rând, ea se va reflecta în reprezentarea partidelor în Parlament, ceea ce ar putea complica activitatea legislativului. În al doilea rând, ea ar putea stimula divergenţele politice între administraţiile locale reprezentate de populaţia mai în vârstă (mai ales în localităţile de nord) şi autorităţile centrale, fapt ce ar putea împiedica politicile de dezvoltare regională. Riscuri importante iau naştere din creşterea sentimentelor separatiste în câteva puncte fierbinţi (de ex. Bălţi, Taraclia, Gagauzia), care opun rezistenţă în implementarea diverselor reforme de optimizare la nivel local.

[1] A. Lupusor "Preţul solidarităţii între generaţii şi modelul optim de reformă a sistemului de pensionare" Expert-Grup, 2012
[2] M. Soto, B. Clements, F. Eich, „Un indicator fiscal pentru evaluarea reformelor pilonilor unu și doi ai sistemului de pensii", Notă de discuţie a personalului FMI, SDN/11/09, 2011
[3] T. Leers, L. Meijam, H. Verbon, "Politica reformei pensiilor în condiţiile îmbătrânirii populaţiei", CESifo Group Munchen, 2001

Efecte economice și sociale

Pe lângă efectele fiscale şi implicaţiile politice, îmbătrânirea populaţiei şi declinul demografic vor influenţa, de asemenea, politicile regionale şi comportamentul economic în întregime al gospodăriilor în viitorul apropiat.

În perioada anilor 2000-2012 numărul total al populaţiei a fost în permanentă scădere. Acesta s-a redus cu circa 84,5 mii persoane, sau aproximativ 7 mii persoane (circa 5 sate medii moldoveneşti) anual. În rezultatul emigrării şi a migrării interne rural-urbane mai multe sate mici au rămas practic fără populaţie. Conform celor mai recente date disponibile la nivel local, în anul 2009 existau circa 120 de sate cu mai puţin de 100 de locuitori. În plus, cam o treime din toate satele au un grad avansat de îmbătrânire (ponderea populaţiei care a atins vârsta de pensionare depăşeşte 20% din totalul populaţiei). Această situaţie s-ar putea înrăutăți pe termen scurt și lung, în timp ce fenomenul satelor fantomă va deveni tot mai răspândit.

Aceste constrângeri demografice reprezintă o provocare directă pentru politicile de dezvoltare regională şi, în special, pentru implementarea reformei de decentralizare. Prin urmare, în viitorul apropiat autorităţile vor trebui să combine măsurile politice aparent contradictorii: acordarea autorităţilor locale mai multor împuterniciri administrative şi financiare şi concentrarea serviciilor sociale de bază (în special educaţia şi sănătatea) în localităţile mai mari. În consecinţă, acest fapt ar putea spori şi mai mult segregarea ideologică între autorităţile centrale şi locale, majoritatea riscurilor provenind din punctele fierbinţi de separatism (de ex. Bălţi, Taraclia şi Gagauzia).

În cele din urmă, îmbătrânirea populaţiei va influenţa comportamentul economic al gospodăriilor. Urmând ipoteza ciclului de viaţă, aceasta va implica ponderea crescândă a creditorilor neţi (categoriile de vârstă mai mare) în raport cu debitorii neţi (populaţia mai tânără). Ca rezultat, pe de o parte aceasta va submina creşterea pe termen lung a cererii pentru produse investiţionale şi de consum, în timp ce, pe de altă parte, va determina populaţia să economisească mai mult. Economiile mai mari vor constitui, de asemenea, o reacţie la ineficienţele sistemelor de asigurări sociale şi medicale, care vor deveni cu timpul tot mai evidente. Având în vedere dependenţa puternică a economiei naţionale şi finanţelor publice de taxele de consum (TVA, accize şi taxe vamale), răcirea pe termen lung a cererii va genera presiuni suplimentare asupra veniturilor bugetului de stat. Sub aspect pozitiv, economiile mai mari şi consumul mai mic ar putea diminua povara deficitului contului curent, care în anul 2012 a fost estimat la -7% din PIB – peste pragul minim intertemporal de solvabilitate de -6,2%[4].

Recomandări de politici

Procesul de îmbătrânire a populaţiei, de regulă, este determinat de: (i) rata în scădere a natalităţii (îmbătrânirea de la bază), (ii) creşterea speranţei de viaţă (îmbătrânirea de la vârf) şi (iii) emigrarea populaţiei cu vârsta aptă de muncă (îmbătrânirea de la mijloc). Toate acestea reprezintă o provocare pentru structura demografică a ţării şi implică repercusiuni economice şi sociale dure şi de lungă durată. Prin urmare, principalele priorităţi strategice care ar trebui urmate de factorii de decizie politică pentru a atenua aceste probleme sunt: (i) stimularea ratei natalităţii; (ii) tranziţia sistemului de asigurări sociale spre un mecanism finanţat în întregime, şi (iii) îmbunătăţirea climatului investiţional, precum şi facilitarea politicii de imigrare, pentru a diminua stimulentele de emigrare şi a spori ponderea populaţiei cu vârsta aptă de muncă. Fiecare dintre aceste priorităţi pot fi atinse cu succes doar în cazul eforturilor consolidate ale principalelor autorităţi politice (de ex. Ministerul Muncii, Protecţiei Sociale şi Familiei, Ministerul Economiei, Ministerul Finanţelor, Ministerul Afacerilor Interne, Ministerul Justiţiei, Banca Naţională a Moldovei). Acţiunile politice de bază pot implica acţiuni ţintite şi specifice (măsuri verticale), precum şi reforme mai exhaustive (măsuri orizontale).

[4] R. Giucci, R. Kirchner, “Sustenabilitatea contului curent în Moldova: implicaţii de politici”, PP/01/2013, German Economic Team Moldova, 2013

Măsuri verticale

- Stimularea ratei natalităţii trebuie să fie reflectată imediat în agenda factorilor de decizie, cel puţin, din două motive importante. În primul rând, ea are efecte puternice şi durabile asupra procesului de îmbătrânire a populaţiei, în timp ce transmiterea politicilor de stimulare a natalităţii asupra comportamentului persoanelor este relativ lentă. În al doilea rând, în pofida perspectivelor demografice mai degrabă sumbre, Moldova mai are încă o şansă de ameliorare a situaţiei care, dacă va fi valorificată raţional, ar putea diminua fenomenul de îmbătrânire a populaţiei. Acesta constă în aproprierea generaţiilor născute în timpul exploziei demografice din anii '80 de vârsta reproductivă. Astfel, dacă se vor aplica politicile corecte, Moldova ar putea valorifica aceste dividende demografice şi diminua povara pe termen lung a fenomenului de îmbătrânire a populaţiei asupra economiei. În caz contrar, pierderea acestei oportunităţi va duce la o cădere continuă a ratelor de dependenţă, deoarece ponderile populaţiei cu vârsta aptă de muncă se vor diminua, în timp ce ponderile populaţiei în vârsta vor creşte.
- În prezent Moldova cheltuie circa 0,1% din PIB pentru programele de susţinere a familiilor şi copiilor finanţate din bugetul de stat. Acest procent este mult sub cele înregistrate în alte state europene (Slovenia și Polonia - 0,8%, Cehia - 1,2%, Slovacia - 1,6%, Estonia - 2,2%), unde rata fertilității este de asemenea foarte scăzută. Cu toate că nu implică în mod necesar o relaţie cauzală, se indică că există loc pentru consolidarea acestui sprijin financiar. Este necesar să se pună accent, în primul rând, pe îmbunătăţirea serviciilor destinate familiilor cu copii. Aici putem include în special creşterea finanţării instituţiilor de îngrijire a copiilor și de educaţie timpurie, a programelor de asistenţă pentru tineri și instituţiile rezidenţiale, serviciile de familie, etc. În plus, ajutoarele financiare pentru familiile nevoiaşe, după verificarea veniturilor, ar putea aduce și rezultatele scontate. În final, extinderea pachetului financiar pentru aceste scopuri va fi eficientă doar dacă va fi însoţită de o îmbunătăţire calitativă a mecanismelor instituţionale care guvernează redistribuirea resurselor. Astfel, această măsură trebuie, cel puţin, să fie bazată pe ajutorul financiar acordat în baza evaluării mijloacelor financiare, astfel încât programele să-şi poată atinge mai bine scopul, în timp ce programele de susţinere a familiilor trebuie să fie puse în aplicare de o singură autoritate publică cu responsabilităţi depline (de ex. Ministerul Muncii, Protecţiei Sociale şi Familiei).
- Povara fiscală legată de îmbătrânirea populaţiei poate fi diminuată cu succes prin implementarea unei reforme exhaustive a sistemului de pensii. Conform unui studiu recent[5], este necesară implicarea a trei elemente cheie. Prima şi cea mai importantă măsură pentru consolidarea fezabilităţii de lungă durată a sistemului de pensii este dezvoltarea pilonului II obligatoriu. Aceasta înseamnă că o parte a contribuţiilor plătite de către angajatori şi angajaţi, care sunt în prezent redistribuite pensionarilor, va fi acumulată pe conturi individuale, investite în instrumente financiare şi plătite la vârsta de pensionare a contribuabilului. Tranziţia la pilonul II al sistemului de pensii trebuie să fie lentă pentru a evita deficitele de fonduri lichide la pilonul I, însă în acelaşi timp aceasta nu trebuie amânată pentru o perioadă prea îndelungată. Totodată, reforma sistemului de pensii trebuie să fie completată cu unele ajustări parametrice. Aceasta implică o creştere treptată a vârstei de pensionare până la 63 de ani, atât pentru bărbaţi, cât şi pentru femei. Mai mult decât atât, dacă rata de ocupare a forţei de muncă nu îşi va reveni de la tendinţa de scădere pentru următorii ani, autorităţile ar putea examina creşterea treptată a contribuţiilor de asigurări sociale cu 1 sau 2 p.p.
- Dat fiind faptul că emigrarea amplifică procesul de îmbătrânire a populaţiei prin erodarea bazei fiscale pentru programele publice de asigurări sociale şi medicale, autorităţile ar trebui să examineze facilitarea politicilor de imigrare pentru a echilibra această tendinţă. Aşadar, este necesar de a optimiza esenţial procesul de angajare a forţei de muncă străină prin acordarea acestora drepturi şi tratament egal ca şi localnicilor. În plus, trebuie simplificate procedurile de obţinere a vizelor și permiselor de şedere în Moldova. Acest fapt va permite înlocuirea forţei de muncă care a emigrat cu cea străină, având ca rezultat efecte pozitive fiscale şi demografice.

[5] A. Lupușor, "Preţul solidarităţii între generaţii și modelul optim pentru reforma sistemului de pensii", Expert-Grup, 2012

Măsuri orizontale

- Politicile specifice care vizează rata natalităţii nu vor avea impactul dorit, până când generaţiile tinere nu vor fi mai sigure în perspectivele de lungă durată a ţării şi nu vor avea mai multe şi mai bune oportunităţi de angajare. Este esenţial ca mediul de afaceri să fie îmbunătăţit, prin eliminarea tuturor barierelor instituţionale pentru investiţii și stimularea activităţii antreprenoriale. Aceasta trebuie să implice, de asemenea, o modernizare extinsă a serviciilor publice din Moldova prin reformarea sistemului de ocrotire a sănătăţii, educaţiei, infrastructurii drumurilor şi administraţiei publice. Pe lângă creşterea ratei natalităţii, îmbunătăţirea perspectivelor pe termen lung ale ţării va diminua motivaţia populaţiei cu vârsta aptă de muncă de a migra şi, în acest mod, va atenua procesul de îmbătrânire.

- După cum s-a confirmat prin câteva sondaje naţionale, o determinantă importantă a emigrării populaţiei apte de muncă este incapacitatea acestora de a-şi procura o locuinţă proprie. Acest fapt, de asemenea, reduce rata natalităţii, datorită nesiguranţei mai mari în ziua de mâine. Astfel, dezvoltarea produselor ipotecare pe termen lung, în special pentru familiile tinere, va soluţiona, cel puţin parţial, problema dată. Cu toate acestea, acest lucru trebuie făcut doar prin intermediul mecanismelor pieţei, în timp ce responsabilitatea organului de reglementare să fie limitată la îmbunătăţirea stimulentelor acordate băncilor pentru a dezvolta programe ipotecare acceptabile şi a a satisface cererea de proprietate imobiliară în Moldova. În special, aceasta trebuie să implice fortificarea drepturilor creditorilor, facilitarea procedurilor de luare a posesie a activelor gajate în caz de nerambursare a creditelor, dezvoltarea sistemului de birouri de credite pentru a diminua asimetria informaţională dintre creditori şi debitori şi îmbunătăţirea generală a sistemului judiciar.

Capitalul uman: bunăstarea reală a naţiunii

Calitatea capitalului uman este principala sursă care determină progresul tehnologic, eficienţa utilizării resurselor și, prin urmare, constituie principala premisă pentru dezvoltarea pe termen lung a oricărei ţări. Având în vedere resursele naturale limitate și lipsa de acces la mare, ceea ce a influenţat permanent acumularea de capital, problema capitalului uman este deosebit de importantă pentru Republica Moldova. Deşi factorii geografici nu pot fi schimbaţi, calitatea capitalului uman poate fi schimbată. Într-adevăr, oamenii se nasc egali și unicii factori care îi schimbă pe parcursul timpului sunt calitatea serviciilor educaţionale, de formare profesională și de sănătate. În acest capitol va fi analizată starea acestor trei aspecte principale ale capitalului uman în Moldova.

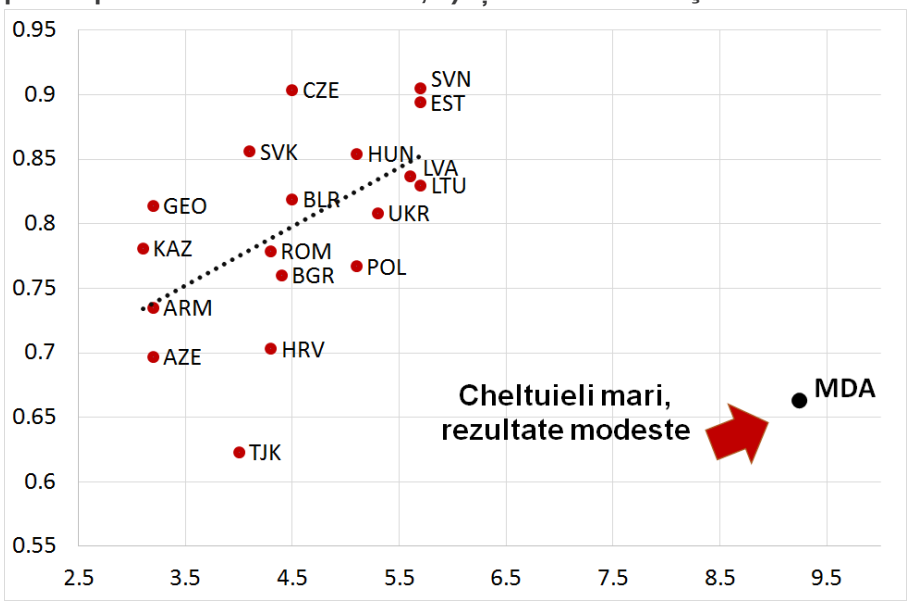
Analiza principalelor evoluţii și tendinţe

Educaţia, formarea profesională și sănătatea sunt cei mai importanţi factori determinanţi ai capitalului uman. Într-adevăr, în cele mai multe cazuri, cunoştinţele, competenţele și sănătatea influenţează productivitatea, sporesc veniturile și bunăstarea persoanelor. Prin urmare, vom adopta o abordare cuprinzătoare a noţiunii de capital uman, analizând succint fiecare dintre aceste trei componente.

Educaţia

În ultimii ani Republica Moldova a cheltuit permanent sume relativ mari de bani publici pe educaţie, totalul cheltuielilor bugetare reprezentând mai mult de 8% din PIB, ceea ce constituie cel mai înalt nivel între ţările din regiune. În acelaşi timp, rezultatele lasă de dorit, accentul fiind pus pe cantitate şi nu pe calitate: Moldova a înregistrat una din cele mai mici valori ale indicelui educaţiei calculat de PNUD, ca parte componentă a indicelui de dezvoltare umană (Figura 5).

Figura 5. Corelaţia între ponderea cheltuielilor publice pentru educaţie în PIB - axa orizontală (media pentru perioada anilor 2005-2010,%)[6] și indicele educaţiei - axa verticală (2012)[7]



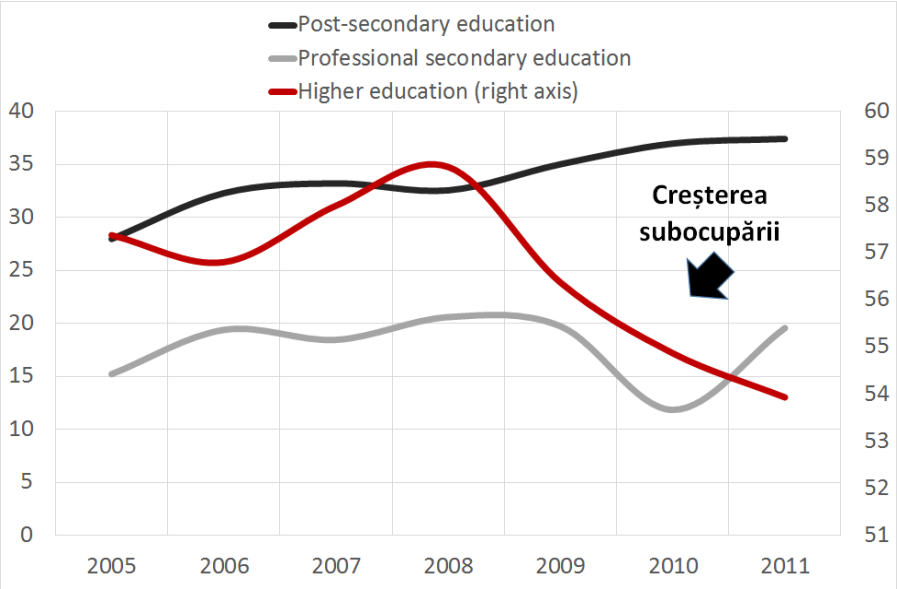
Sursa: Raportul Dezvoltării Umane 2013, PNUD

[6] Datele pentru anii 2010, 2011 şi 2012

[7] Datorită efectului întârziat asupra calităţii educaţiei, ponderea medie a cheltuielilor publice pentru educaţie în PIB a fost corelată cu indicele educaţiei pentru 2012.

Una din consecinţele calităţii inferioare a educaţiei este scăderea continuă a salariilor angajaţilor cu studii medii și, mai ales, a celor cu studii superioare în comparaţie cu cei care au studii gimnaziale[8]. Această scădere a rentabilității educaţiei poate fi explicată prin cel puţin doi factori importanţi, ambii fiind simptomatici pentru sistemul educaţional din Republica Moldova. În primul rând, este vorba de abilităţile și cunoştinţele slabe obţinute de studenţi, care se soldează cu productivitatea scăzută a muncii după angajare. În al doilea rând, Republica Moldova se confruntă cu problema inflaţiei în învăţământul superior, cu alte cuvinte, sistemul educaţional produce mult mai multe persoane cu studii superioare decât necesităţile din economie. De exemplu, în timp ce ponderea angajaţilor cu studii superioare a crescut constant de la 17% în 2005 la 23,7% în 2011, ponderea lucrătorilor ale căror specializare profesională corespunde cu specializarea educaţională s-a redus (Figura 6).

Figura 6. Ponderea lucrătorilor ale căror specializare profesională corespunde cu specializarea educaţională, în funcţie de nivelul de educaţie, %



Sursa: BNS

Astfel, există un număr tot mai mare de persoane care au diplome universitare, dar se angajează la locuri de muncă potrivite mai degrabă pentru absolvenţii colegiilor. În consecinţă, pe lângă faptul că are o calitate inferioară, capitalul uman este distribuit ineficient, ceea ce are repercusiuni dure asupra rentabilității acestuia. Acest fenomen de subocupare a absolvenţilor universităţilor dezvăluie cel puţin două defecte majore ale sistemului de învăţământ din Moldova. În primul rând, există o mare neconcordanţă între cererea de forţă de muncă în economie și calificările oferite de sistemul educaţional. Acest fapt este deseori confirmat de companiile ce caută mai multe luni un candidat pentru a ocupa un loc de muncă vacant. În al doilea rând, cererea mare pentru studii superioare este atestată în paralel cu interesul scăzut pentru educaţie și formare profesională (EFP), care trebuie să fie tratată ca un subiect separat în acest capitol.

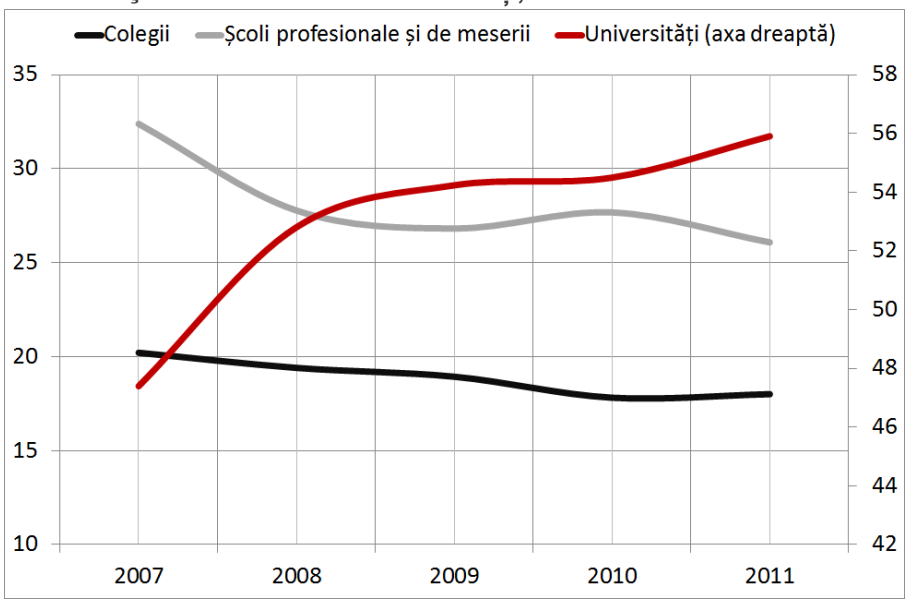
Educaţia și formarea profesională (EFP)

EFP este cel de-al doilea pilon al capitalului uman, care reprezintă, de obicei, principala sursă pentru obţinerea și consolidarea abilităţilor practice ale forţei de muncă. Cu toate acestea, în Republica Moldova EFP reprezintă una din principalele aspecte asociate cu perioada sovietică, având o centralizare excesivă din punct de vedere educaţional, managerial și financiar în cadrul Ministerului Educaţiei. Drept consecinţă, sistemul nu este suficient de flexibil pentru a se adapta rapid la cererea de pe piaţa muncii, ceea ce duce la o neconcordanţă mare între sistemul de învăţământ și economie. Nu este de mirare faptul că sistemul EFP din Moldova are un prestigiu social inferior, deoarece absolvenții acestuia au mai puţine şanse să obţină un loc de muncă bine plătit, iar riscurile de şomaj sunt mult mai mari. Acest fapt contribuie şi la diminuarea

[8] "Moldova după criza globală: promovarea competitivității şi creşterii partajate", Banca Mondială, 2011

esenţială a costului de oportunitate al investiţiilor în învăţământul terţiar, reflectată în creşterea ratei de înmatriculare în învăţământul superior din numărul total de elevi înmatriculaţi, în paralel cu reducerea ratei de înmatriculare în colegii şi şcoli profesionale/şcoli de meserii (Figura 7).

Figura 7. Ponderea studenţilor înmatriculaţi în şcoli profesionale/şcoli de meserii, colegii și universităţi din totalul celor înmatriculaţi, %



Sursa: BNS

Cu toate acestea, această tendinţă descrescătoare în înmatricularea la instituţiile de educaţie și formare profesională nu a fost însoţită de o scădere corespunzătoare a numărului de profesori sau şcoli. Ca urmare, acest sistem acumulează costuri fixe mari, care sunt deseori nejustificate și care prezintă obstacole semnificative pentru bugetul public. Această problemă este şi mai stringentă pentru şcolile profesionale și cele de meserii (nivelul inferior al sistemului de EFP), în cadrul cărora statul are cheltuieli mai mari pentru educarea unui student în comparaţie cu colegiile și, în special, universităţile (Tabelul 1). Prin urmare, repercusiunile asupra capitalului uman sunt determinate nu doar de calitatea slabă a formării, dar și de costurile de oportunitate înalte asociate cu sume mari de bani publici cheltuiţi ineficient.

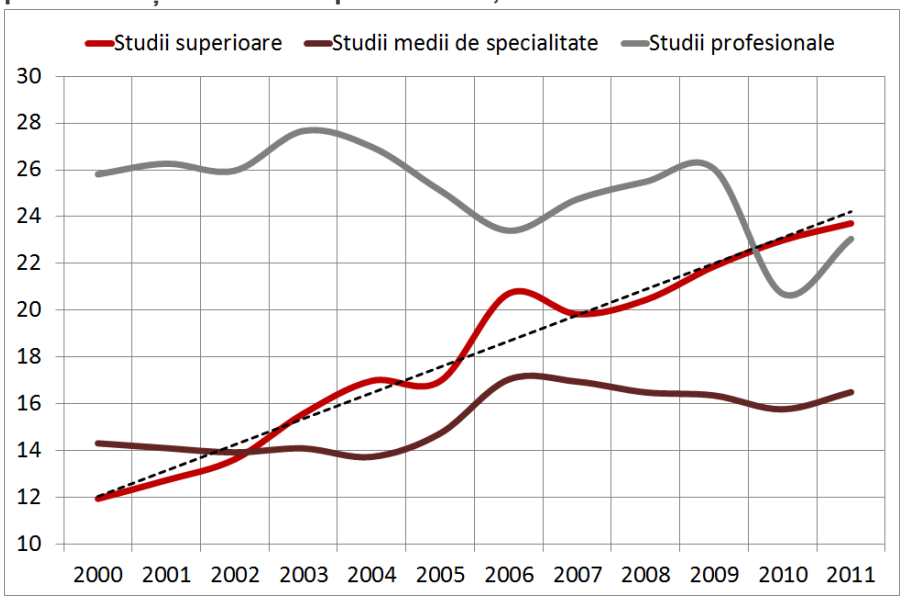
Tabelul 1. Cheltuielile totale pentru formarea unui student pentru fiecare nivel de învăţământ profesional în instituţie publică, lei (suma anuală pentru un student)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Şcoli profesionale	8667,1	12267,1	14911,4	17977,7	23127,2	25575,9
Şcoli de meserii	7731,9	10306,3	12788,7	15057,7	23563,8	21809,8
Colegii	4443,5	5537,5	5818,1	6569,6	7955,9	9310,3
Universităţi	3674,6	4412,6	5002,7	5890,5	6524,8	7492,0

Sursa: Calculele experţilor în baza datelor din baza de date BOOST

Reglementarea excesivă de către stat și subvenţionarea considerabilă a EFP a împiedicat interesul companiilor private de a avea un rol mai activ în asigurarea formării profesionale, ceea ce a contribuit din nou la sporirea neconcordanţei între oferta sistemului educaţional și cererea pentru calificări din economie. Prin urmare, absolvenţii EFP au avut tot mai multe obstacole să se integreze pe piaţa muncii, după cum s-a demonstrat prin scăderea ponderii angajaţilor cu pregătire profesională în totalul forţei de muncă (Figura 8).

Figura 8. Ponderea populaţiei ocupate în totalul angajaţilor, cu studii superioare, postliceale și studii medii profesionale, %

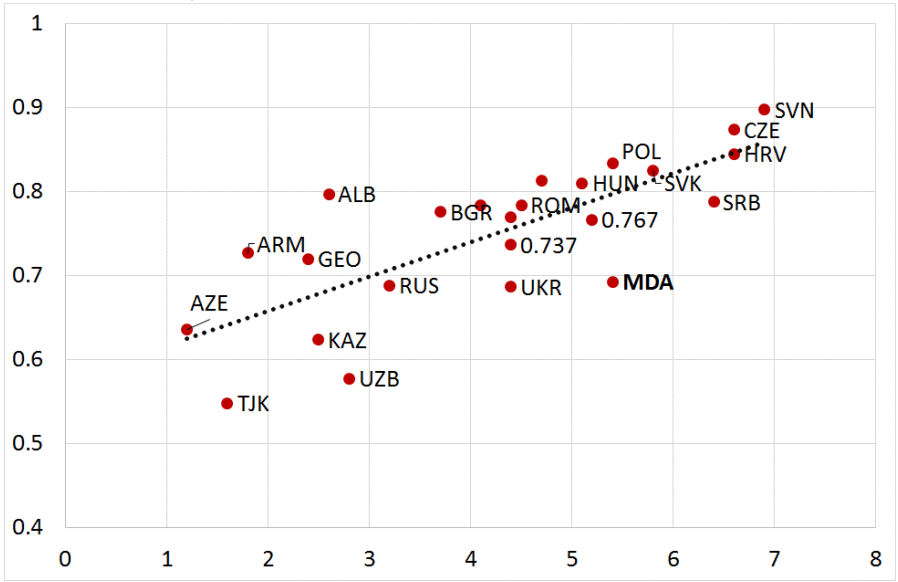


Sursa: BNS

Sistemul sănătăţii

Cel de-al treilea pilon al capitalului uman - sănătatea - este, de asemenea, limitat de mai multe deficienţe sistemice. La fel ca și în educaţie, cheltuielile publice pentru sănătate sunt relativ mari (ponderea cheltuielilor publice în PIB depăşeşte media pentru ţările din regiune), iar productivitatea sistemului este redusă. Astfel, indicele speranţei de viaţă calculat de PNUD pentru Moldova a înregistrat în 2012 una dintre cele mai mici valori din regiune (Figura 9).

Figura 9. Corelaţia între ponderea cheltuielilor publice pentru sănătate în PIB - axa orizontală (%) și indicele speranţei de viaţă ajustat la inegalitate – indicele vertical, 2012

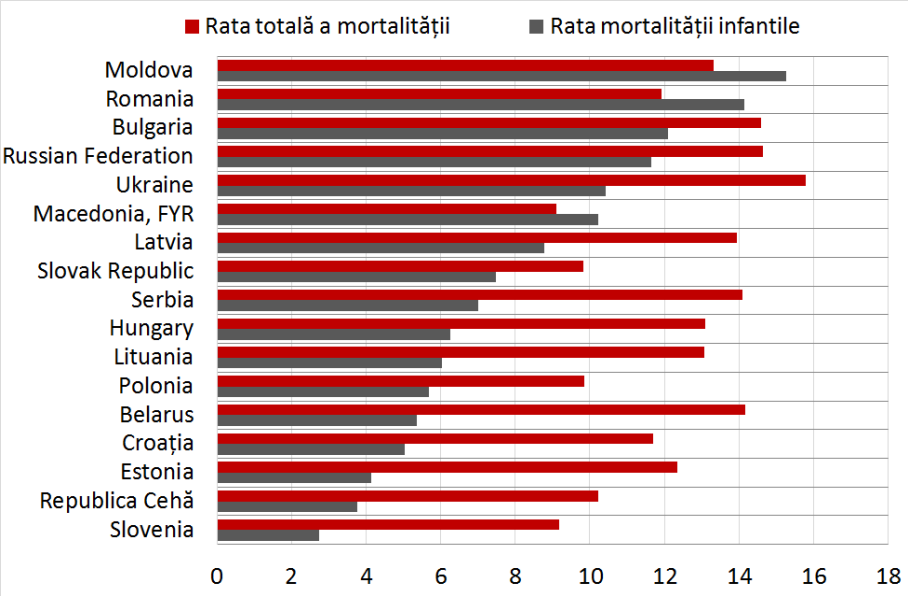


Sursa: Raportul Dezvoltării Umane 2013, PNUD

Ineficienţa și calitatea inferioară a sistemului de sănătate din Republica Moldova sunt, de asemenea, confirmate prin ratele relativ mari ale mortalităţii și mortalităţii infantile, în comparaţie cu alte ţări din regiune (Figura 10). Acestea sunt determinate, în mare parte, de ponderea mare a populaţiei rurale, sănătatea cărora este mai rea din cauza accesului mai limitat la serviciile de sănătate. Astfel, un studiu recent a

demonstrat că ponderea populaţiei din mediul rural care a apelat la serviciile medicale în ultimele 4 săptămâni este mult mai mică (16,8%), comparativ cu populaţia urbană (22,9%)[9]. O altă problemă se referă la acoperirea insuficientă a asigurărilor obligatorii de asistenţă medicală: aproximativ 30% din populaţie nu este asigurată de Comisia Naţională de Asigurări în Medicină.

Figura 10. Rata mortalităţii (la 1000 persoane) și rata mortalităţii infantile (la 1000 născuţi-vii), 2011



Sursa: Banca Mondială

Mai mult decât atât, speranţa de viaţă sănătoasă este relativ scăzută, iar speranţa de viaţă a bolnavilor este comparabilă cu alte ţări din regiune. Acest fapt generează presiuni fiscale asupra bugetului public al sănătăţii, deoarece oamenii trec mai repede de la calitatea de contribuabil la sistemul public de sănătate la calitatea de beneficiar al acestuia[10]. În consecinţă, sectorul se confruntă cu un cerc vicios, deoarece calitatea proastă a serviciilor publice de sănătate contribuie la agravarea stării de sănătate a populaţiei, care, la rândul său, exercită presiuni suplimentare asupra sistemului și împiedică tot mai mult modernizarea serviciilor.

Recomandări de politici

Calitatea capitalului uman constituie o premisă esenţială pentru creşterea competitivităţii și dezvoltarea economică și socială a Republicii Moldova. Cu toate acestea, în prezent, aceasta reprezintă mai degrabă o constrângere, decât un stimulent. Principalul motiv constă în mai multe deficienţe structurale legate de calitatea cunoştinţelor și competenţelor oferite de instituţiile de învăţământ, precum și ineficienţa sistemului de sănătate. Mai mult decât atât, aceste probleme au tendinţa de autorealizare, deoarece calitatea slabă a capitalului uman determină, la rândul său, ineficienţa instituţiilor, care afectează și mai mult calitatea capitalului uman. Emigrarea ulterioară agravează acest proces şi mai mult, deoarece cetăţenii moldoveni obţin, de obicei, locuri de muncă cu calificări inferioare, în comparaţie cu nivelul lor de studii, ceea ce transformă procesul de exod al creierelor în "irosirea creierelor". Prin urmare, măsurile care vizează îmbunătăţirea calităţii capitalului uman ar trebui să fie axate pe toţi cei trei piloni menţionaţi în acest capitol: educaţie, formare profesională și sănătate. Cele mai strategice priorităţi politice trebuie să fie următoarele:

- Problema inflaţiei în învăţământul superior nu poate fi rezolvată doar prin impunerea unor cote de înmatriculare la universităţi. La nivel macroeconomic, această abordare mecanică duce la alocarea suboptimă a resurselor umane în cadrul economiei, deoarece guvernul are cunoştinţe limitate cu

[9] "Accesul populaţiei la serviciile de sănătate", Biroul Naţional de Statistică al Republicii Moldova, 2011
[10] A. Oprunenco, A. Popa, E. Ghergheliu, "Investigarea transparenţei şi eficienţei economice a utilizării fondurilor Companiei Naţionale de Asigurări în Medicină", Expert-Grup, 2011

privire la cererea reală de pe piaţa forţei de muncă. La nivel microeconomic, aceasta generează riscul corupţiei, limitează autonomia instituţiilor de învăţământ superior și, în general, nu abordează în mod adecvat cauzele fundamentale ale intereselor mari ale studenţilor faţă de învăţământul terţiar. De fapt, prioritatea-cheie a politicilor publice în domeniul educaţiei ar trebui să fie diminuarea neconcordanţei între oferta de calificări în cadrul sistemului și cererea de competenţe din economie. Cea mai bună modalitate de realizare a acestui scop este implementarea unei reforme cuprinzătoare a sectorului educaţional prin acordarea unui grad mai mare de autonomie pentru instituţiile de educaţie, precum și crearea de stimulente adecvate pentru companii, pentru ca acestea să se implice mai mult în procesul de oferire a educaţiei. Acest obiectiv este mai important în special pentru sistemul de EFP, în cadrul căruia sectorul privat ar trebui să aibă un rol mai mare în procesul decizional cu privire la planurile de înmatriculare şi curriculum și să participe mai activ la examinarea și oferirea abilităţilor practice. Aceste măsuri vor elimina rigiditatea actuală a sistemului de învăţământ și vor spori corelarea între cererea și oferta de calificări.

- Educaţia și, în special, instruirea practică sunt, de asemenea, oferite în afara universităţilor sau a instituţiilor de EFP. Companiile private investesc adesea în formarea iniţială, recalificarea sau formarea continuă a personalului lor. Cu toate acestea, în Republica Moldova acest proces este limitat de mai multe bariere juridice. De exemplu, cheltuielile pentru învăţământ sunt tratate ca ajutoare materiale pentru angajaţi și sunt supuse impozitării, Codul Muncii nu este bine elaborat pentru a permite companiilor să semneze contracte de ucenicie, iar în unele domenii (de exemplu, electricitate) formarea este monopolizată de stat. Prin urmare, guvernul ar trebui să asigure deductibilitatea fiscală a cheltuielilor pentru educaţie rezonabile, legislaţia muncii ar trebui să conţină prevederi clare despre dreptul companiilor de a semna contracte de ucenicie cu studenţii pentru o anumită perioadă, iar piaţa serviciilor de formare ar trebui să fie complet liberalizată și barierele de intrare trebuie eliminate.

- Sistemul de sănătate din Moldova este unul din cele mai slabe comparativ cu alte ţări din regiune. Problemele principale sunt legate de eficienţa cheltuielilor publice (mai ales pentru menţinerea infrastructurii imense); diviziunea neclară a responsabilităţilor între principalele instituţii implicate; calitatea slabă a serviciilor de sănătate și guvernarea corporativă ineficientă în cadrul Comisiei Naţionale de Asigurări în Medicină[11]. În vederea soluţionării acestor probleme este necesară consolidarea bazei fiscale, prin creşterea numărului de contribuabili (în prezent, doar aproximativ o treime din persoanele asigurate contribuie la sistem). În special, guvernul ar trebui să aplice nişte criteriile de eligibilitate mai stricte pentru cei care beneficiază de subvenţii publice de asigurări medicale și ar trebui să asigure o direcţionare mai bună a sistemului. În plus, este necesar să se prevadă stimulente adecvate pentru ca oamenii să participe în cadrul sistemului, prin sporirea transparenţei și responsabilităţii instituţiilor-cheie implicate (Ministerul Educaţiei și Comisia Naţională de Asigurări în Medicină), prin extinderea listei de servicii medicale și medicamente acoperite de asigurările medicale și îmbunătăţirea calităţii generale a serviciilor de sănătate.

[11] A. Oprunenco, A. Popa, E. Ghergheliu, “Investigarea transparenţei şi eficienţei economice a utilizăbăiuozrii fondurilor Companiei Naţionale de Asigurări în Medicină”, Expert-Grup, 2011

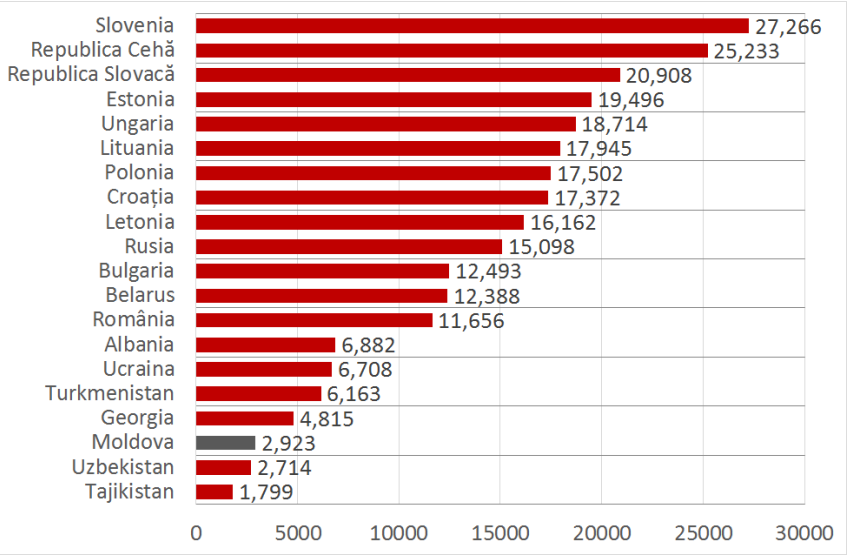
■Economia Moldovei: provocări pentru valorificarea potenţialului

În acest capitol, vom demonstra că, în pofida creşterii robuste atestate în economia Moldovei în ultimii ani, aceasta a rămas sub nivelul său potenţial. Principalele constrângeri sunt legate de toate componentele cheie ale economiei naţionale: capitalul și forţa de muncă sunt insuficiente, iar eficienţa alocării acestora este slabă. În vederea valorificării potenţialului economic inactiv, este necesar de a aborda fiecare din aceste componente prin măsuri verticale și orizontale de politici.

Analiza principalelor evoluţii și tendinţe

Moldova are o economie mică și deschisă, cu dezechilibre structurale mari. În ultimii ani, aceasta a fost determinată, în principal, de către migraţie și remitenţe care au alimentat consumul, au combătut sărăcia și au atenuat presiunile pe piaţa forţei de muncă. Pe de altă parte, acestea au asigurat "zona de confort" a factorilor de decizie și nu au oferit stimulentele adecvate pentru a orienta economia spre creşterea durabilă. Climatul de afaceri a rămas slab dezvoltat, creditele bancare – puţine, iar investiţiile – limitate. În consecinţă, un motor al economiei moldoveneşti (consumul finanţat din remitenţe) a funcţionat bine, iar celălalt motor (exporturile susţinute de investiţii) a fost aproape nefuncţional. Acestea au adus ţara într-o capcană politică[12], ceea ce a împiedicat competitivitatea externă a exportatorilor și a intensificat dezechilibrele de cont curent la niveluri nesustenabile[13]. Nu este de mirare faptul că Moldova înregistrează una dintre cele mai mici valori ale PIB-lui pe cap de locuitor în ţările CSI și cea mai mică valoare a PIB-lui în Europa (Figura 11).Astfel, chiar dacă PIB-ul Republicii Moldova pe cap de locuitor va creşte cu 50% mai rapid decât valoarea mediană din ţările ECE, acesta va ajunge la nivelurile din ECE peste aproximativ 30 de ani. Această perioadă de egalizare poate fi mai lungă sau mai scurtă, în funcţie de calitatea politicilor publice și de capacitatea economiei moldoveneşti de a face faţă concurenţei ascendente a factorilor de producţie (ISD, forţa de muncă) în regiune. În orice caz, acesta este un indicator plauzibil al diferenţei de dezvoltare economică între Republica Moldova şi vecinii săi.

Figura 11. PIB-ul pe cap de locuitor, media în perioada anilor 2005-2012, paritatea puterii de cumpărare, USD

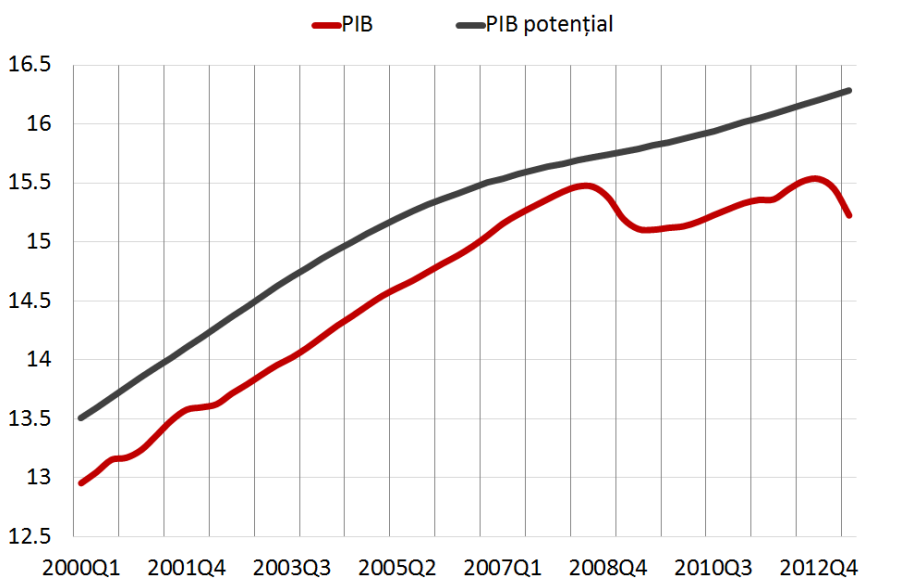


Sursa: World Economic Outlook, FMI

[12] Banca Mondială, "Moldova după criza globală: promovarea competitivităţii şi creşterii partajate", 2011
[13] R. Giucci, R. Kirchner, "Sustenabilitatea contului curent în Moldova: implicaţii de politici", German Economic Team Moldova, 2013

În pofida creşterii robuste în perioada anilor 2010-2011 (care a cumulat aproximativ 14%), economia Moldovei a "plutit" sub nivelul său potenţial (Figura 12), înainte de a se "scufunda" din nou în recesiune în anul 2012, cu o reducere de 0,8% a PIB-ului real. Această volatilitate puternică a fost determinată de o combinaţie de factori: situaţia economică dificilă din regiune, condiţiile meteorologice nefavorabile și incertitudinea politică internă. Astfel, economia moldovenească are nevoie de o creştere economică robustă, nu numai pentru a ajunge la valorile mediane înregistrate în alte ţări din ECE, dar şi pentru a fi în stare să valorifice potenţialul său.

Figura 12. Discrepanţa între PIB-ul actual și cel potenţial, preţuri constante (2000 = 100%), logaritmi naturali

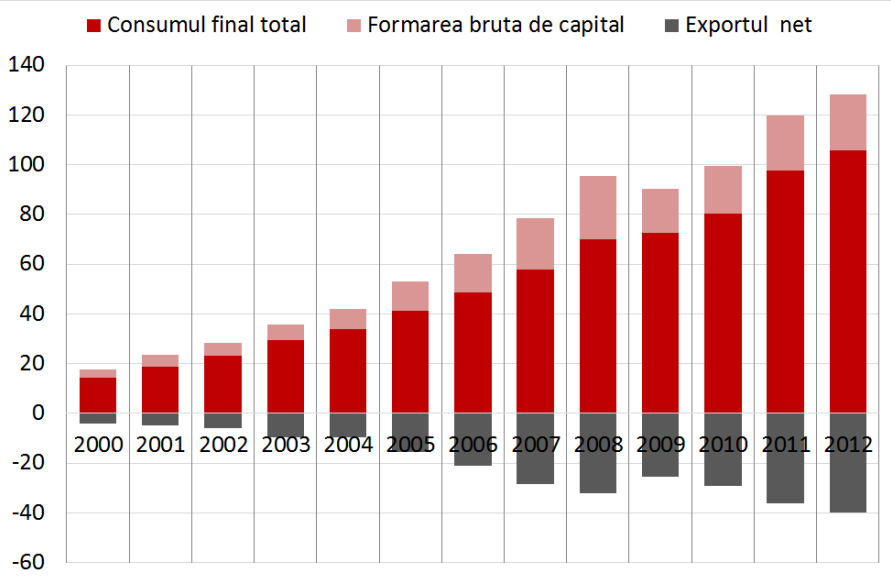


Sursa: Calculele autorilor[14] pe baza datelor BNS

Performanţa slabă a economiei moldoveneşti în raport cu nivelul său potenţial în ultimii ani, este, probabil, cea mai elocventă caracteristică ce denotă deficienţele modelului său de creştere. Acest decalaj de productivitate a fost determinat, în principal, de numărul mare al populaţiei apte de muncă, dar fără loc de muncă. În ultimii ani, rata de ocupare s-a diminuat de la 54,8% în 2000 la 38,4% în 2012. Cel mai mare impact a fost resimţit în mediul rural, unde rata de ocupare aproape că s-a înjumătăţit, din cauza declinului continuu din sectorul agricol: ponderea agriculturii în valoarea adăugată brută totală s-a redus treptat de la 29% în 2000 la numai 13,1% în 2012. Acesta a fost condiţionat şi de emigrarea masivă a persoanelor apte de muncă, precum și de salariile de reservă înalte din cauza fluxului tot mai mare de remitenţe. Reducerea ratei de ocupare a forţei de muncă a avut loc în paralel cu o activitate de investiţii foarte redusă: totalul investiţiilor pe cap de locuitor este printre cele mai mici din regiune, iar contribuţia pozitivă la creşterea economică din consumul de bunuri de investiţii a fost sistematic umbrită de contribuţia negativă a deficitului comercial (Figura 13).Prin urmare, creşterea economică nu a generat locuri de muncă, fiind alimentată mai mult de factorii externi (remitenţe), decât de cei interni (investiţii, muncă sau inovaţii tehnologice).

[14] PIB potenţial a fost derivat din estimarea empirică a funcţiei de producţie Cobb-Douglas a economiei Republicii Moldova: Nivelul potenţial al forţei de muncă a fost determinat, pornind de la ipoteza că numărul de angajaţi apţi de muncă este mai mare cu 25%. Nivelul potenţial de capital a fost obţinut prin aplicarea filtrului Hodrick-Prescott (lambda = 1600). În plus, în scopul asigurării diminuării rentabilităţii la scară, a fost aplicată următoarea ipoteză: Perioada de estimare este 2000:1 – 2012:4.

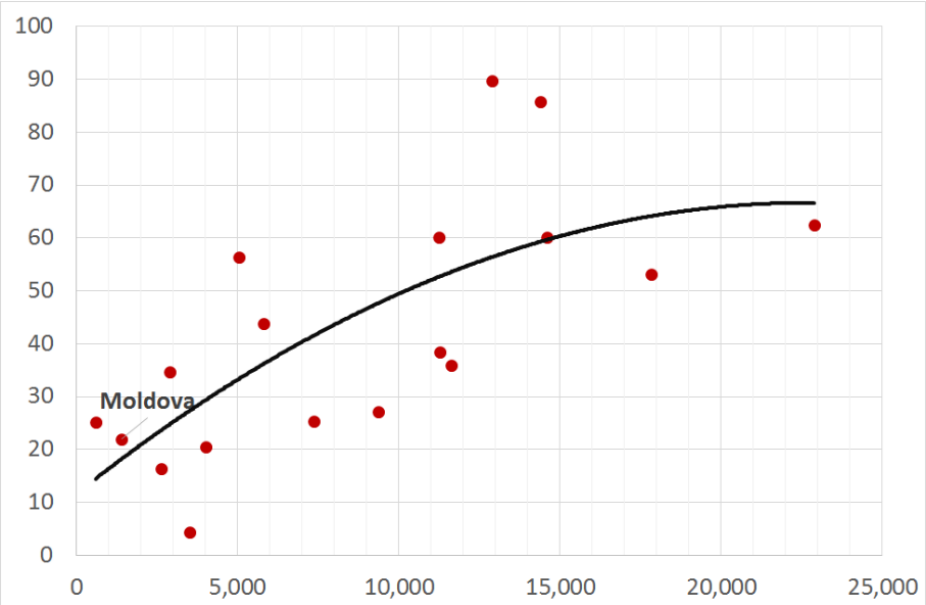
Figura 13. Structura PIB-ului, metoda cheltuielilor, preţuri constante (2005 = 100%), miliarde lei



Sursa: Calculele autorilor în baza datelor BNS

Creşterea dezechilibrelor comerciale confirmă modelul de creştere deficient urmat de economia Republicii Moldova și este un simptom al climatului de afaceri precar și gradul scăzut de competitivitate a exporturilor. Exporturile Moldovei de bunuri și servicii în ultimii ani au reprezentat aproximativ 35%-40% din PIB, adică mai mult decât în Tadjikistan (30%) sau Armenia (20%), dar mult mai puţin decât în Letonia (45%), Ucraina (47%), Republica Kârgâzstan (52%), Bulgaria (59%) sau Lituania (61%). Pe lângă faptul că au scăzut, exporturile moldoveneşti sunt extrem de concentrate, atât din punct de vedere al acoperirii geografice, cât și al structurii produselor: mai mult de jumătate din exporturile de bunuri sunt îndreptate numai în trei ţări (Rusia, România și Italia), iar o treime sunt reprezentate de fructe și legume, îmbrăcăminte și băuturi. Întrucât concentrația mare a exporturilor în funcţie de destinaţii poate fi explicată prin proximitatea geografică, lipsa barierelor lingvistice și legăturile istorice (modelul de gravitaţie comercială), concentrația de produse exportate relevă constrângeri structurale semnificative. Este important faptul că aceste constrângeri sunt mai degrabă de origine internă, decât externă, deoarece Republica Moldova poate exporta fără taxe aproape toate produsele în UE în cadrul preferinţelor comerciale autonome și în CSI, în conformitate cu acordurile bilaterale de liber schimb. Astfel, barierele comerciale netarifare interne constituie o mare problemă, care este legată în primul rând de nivelul inferior al infrastructurii rutiere şi al infrastructurii calităţii. Mai mult decât atât, este dificil de a exporta, atunci când nivelul de dezvoltare economică este scăzut (diagrama #), ceea ce înseamnă că performanţa slabă de export a producătorilor din Moldova este pur și simplu rezultatul unei economii slab dezvoltate.

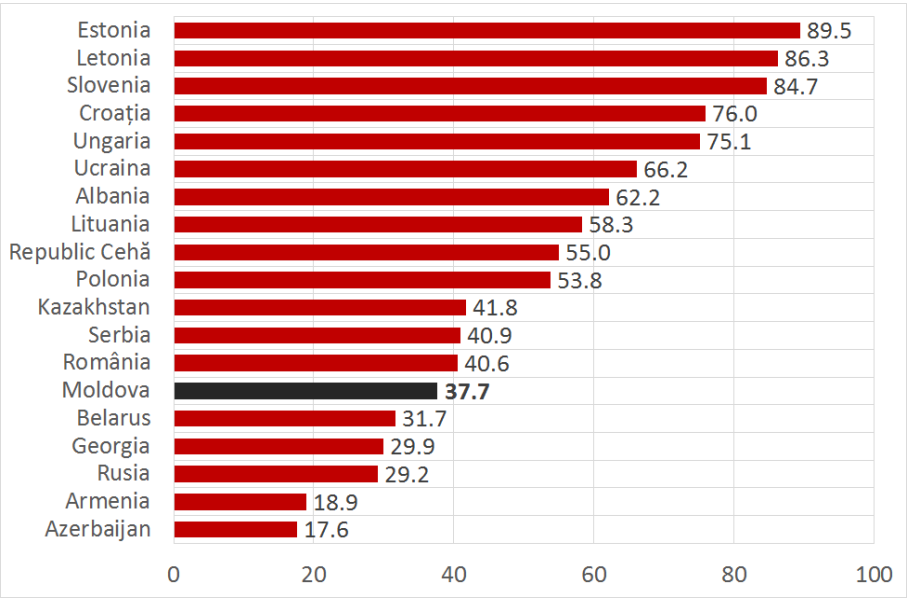
Figura 14. Corelaţia dintre ponderea exporturilor în PIB și PIB-ul pe cap de locuitor, USD, media pentru anii 2005-2011



Sursa: Calculele autorilor în baza datelor FMI şi ale Băncii Mondiale

Competitivitatea producătorilor locali este, de asemenea, subminată de accesul redus la credite. Ponderea creditelor bancare în PIB este una dintre cele mai scăzute din regiune (Figura 15), care se explică în primul rând prin factorii asociaţi cu oferta (de exemplu, aversiunea puternică a băncilor faţă de risc, ca urmare a aplicării ineficiente şi limitării drepturilor creditorilor, asimetria informaţională și incertitudinea macroeconomică persistentă). Aceste constrângeri de lichiditate nu permit companiilor să modernizeze echipamentul sau să perfecționeze ciclul de producţie, ceea ce rezultă în industrii și exporturi cu valoare adăugată redusă și volatile: ponderea produselor avansate tehnologic în totalul exporturilor moldoveneşti este de numai 5% şi constituie cel mai mic nivel din UE și unul dintre cele mai mici nivele din ţările CSI.

Figura 15. Creditul intern oferit de sectorul bancar (% din PIB), media pentru 2005-2011



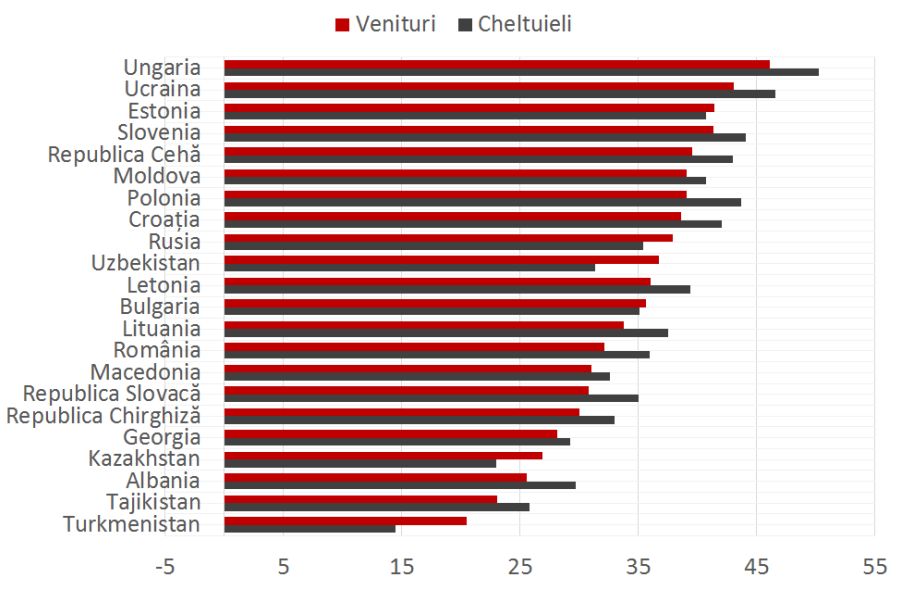
Sursa: Banca Mondială

Implicaţii mai largi şi riscuri

Povara instituţiilor slabe, accesul redus la finanţare și accesul limitat la pieţele externe au fost resimţite în primul rând de către întreprinderile mici și mijlocii (IMM-uri). Pe măsură ce continuau să aspire la investiţii, IMM-urile au avut o performanţă foarte scăzută în comparaţie cu întreprinderile mari. Deşi reprezintă aproximativ 98% din numărul total de companii, IMM-urile angajează doar 58% din totalul forţei de muncă, ceea ce este mult mai puţin în comparaţie cu alte ţări europene (~65%-70%)[15]. Mai mult decât atât, profiturile totale acumulate de către IMM-uri în perioada anilor 2005-2012 au reprezentat, în medie, doar 60% din profiturile realizate de întreprinderile mari. Implicaţiile sectorului slab dezvoltat al IMM-urilor asupra economiei moldoveneşti sunt caracterizate prin două aspecte: (i) se generează stimulente pentru mulţi întreprinzători mici de a practica activităţi informale, în principal din motive de evaziune fiscală, și (ii) se limitează concurenţa în diverse sectoare economice care, la rândul său, subminează stimulentele pentru inovaţii. Drept rezultat, factorii de producţie, în afară de faptul că sunt limitaţi, după cum am văzut în capitolul anterior, sunt utilizaţi ineficient pe termen scurt și irosiţi pe termen lung. Ponderea mare a economiei naţionale, în care nu se aplică procedurile de impozitare și contabilitate formală, împreună cu costurile de oportunitate asociate cu utilizarea ineficientă a resurselor, explică încă o dată decalajul mare de productivitate înregistrat în ultimii ani.

Acest potenţial imens și nevalorificat al economiei moldoveneşti este cea mai importantă repercusiune a problemelor sale structurale: instituţii slabe, incertitudinea politică și infrastructura slab dezvoltată. Un alt factor determinant important este implicarea excesivă a statului în economie: în ultimii ani, ponderea cheltuielilor publice totale în PIB se situa la aproximativ 40%. Acest fapt are cel puţin două consecinţe majore. În primul rând, este un factor suplimentar care induce ineficienţă în alocarea resurselor existente, în principal prin sistemul extins de întreprinderi de stat, care au, de obicei, performanţe mai mici în comparaţie cu întreprinderile private[16]. În al doilea rând, elimină investiţiile private, datorită presiunii fiscale necesare pentru a finanţa sectorul public extins, ceea ce se reflectă în ponderea relativ mare a veniturilor publice în PIB (Figura 16).

Figura 16. Totalul veniturilor și cheltuielilor publice, media pentru anii 2005-2012, ponderea în PIB, %

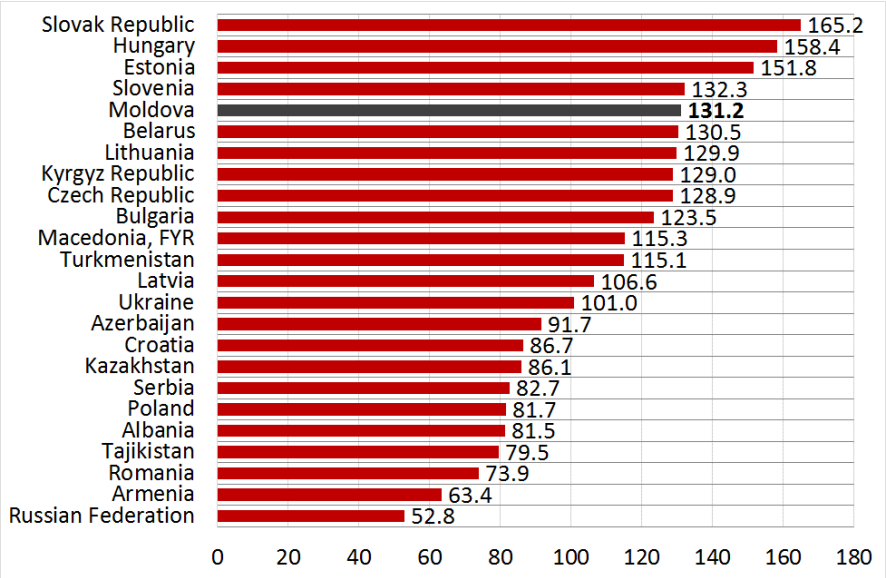


Sursa: World Economic Outlook, FMI

[15] Datele sunt calculate ca valori medii pentru perioada anilor 2005-2011
[16] Banca Mondială, "Moldova după criza globală: promovarea competitivităţii şi creşterii partajate", 2011

Sectorul IMM-urilor slab dezvoltat și întreprinderile de stat mari explică rigiditatea relativă a economiei Moldovei și, prin urmare, subminează capacitatea sa de a se adapta rapid la diverse şocuri externe. Efectele fluctuaţiilor cererii externe, condiţiile comerciale sau investiţiile străine directe nu sunt triviale pentru Republica Moldova, deoarece economia Moldovei este una din cele mai deschise economii din regiune (Figura 17) și, prin urmare, este foarte expusă la condiţiile economice globale. Într-adevăr, estimările empirice[17] confirmă gradul mare de expunere a economiei Republicii Moldova la șocurile din PIB-ul principalilor săi parteneri comerciali (UE și Rusia), care se estimează că vor dura doi ani și chiar mai mult. Prin urmare, Republica Moldova nu a rămas imună la dificultăţile economice cu care se confruntă UE și CSI, care s-au agravat în anul 2012, principalele canale de transmitere fiind reducerea investiţiilor străine directe și a exporturilor cu 43,3% și, respectiv, 2,2%, și o încetinire a creşterii remitenţelor.

Figura 17. Ponderea comerţului extern în PIB, media pentru anii 2005-2011, %

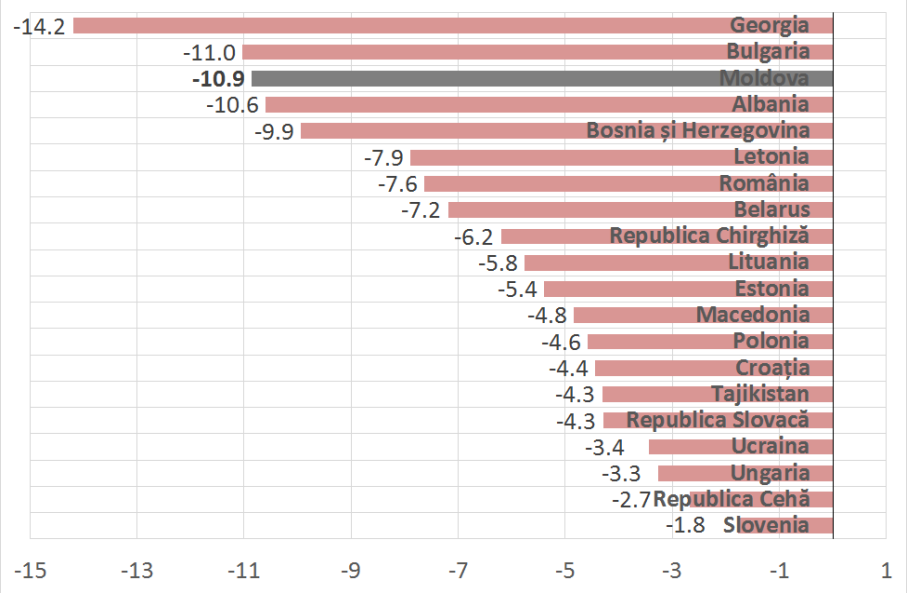


Sursa: Banca Mondială

Această expunere la șocurile externe agravează problema deficitului de cont curent, care ar putea avea repercusiuni puternice pe termen lung, dacă nu va fi creată o sursă de finanţare durabilă. În mod obişnuit, deficitele de cont curent sunt compensate de conturile de capital și conturile financiare, aceste surse ar putea proveni din investiţii de portofoliu și investiţii străine directe. În plus, acestea ar putea fi atenuate printr-o rată mai mare a economiilor naţionale, care în Republica Moldova este în prezent una dintre cele mai mici din regiune. . Ca rezultat, Moldova cheltuieşte mult mai mult peste hotare, în comparaţie cu veniturile pe care le primeşte din străinătate, ceea ce contribuie la faptul că deficitul de cont curent este unul dintre cele mai mari faţă de alte ţări din CSI (Figura 18).

[17] A. Lupusor, A. Babin, A. Popa, "Cât de vulnerabilă este economia moldovenească la șocurile economice externe? Prognoze pentru 2012", Expert-Grup, 2012

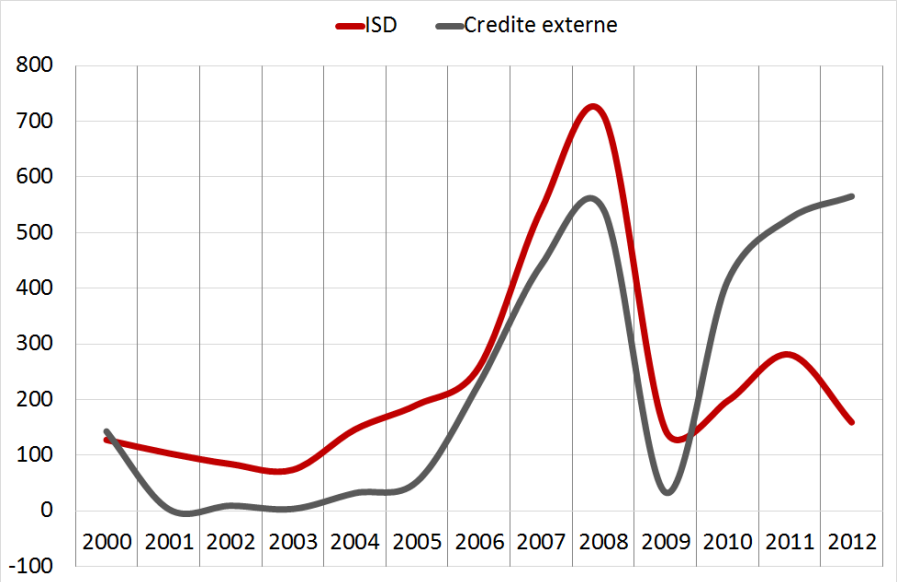
Figura 18. Ponderea deficitului de cont curent în PIB, media pentru anii 2005-2012, %



Sursa: FMI

Cu toate acestea, principala provocare asociată cu acest dezechilibru nu este legată de mărimea deficitului, ci mai degrabă de sursele de finanţare: începând cu anul 2010 deficitul de cont curent a fost acoperit în principal din credite externe, atât publice, cât și private, care depăşesc vizibil ISD (Figura 19). Prin urmare, durabilitatea acestui dezechilibru pe termen lung este condiţionată de eficienţa de utilizare a acestor fonduri în scopul generării excedentelor viitoare și compensării deficitului curent. În acest context, există cel puţin trei provocări principale: (i) o mare parte (aproximativ 40% în 2012) din aceste credite externe au fost contractate de către autorităţile monetare sau guvernamentale, care, de obicei, nu sunt cei mai buni investitori; (ii) climatul de afaceri slab induce incertitudine și subminează eficienţa activităţii de investiţii private; (iii) gradul de îndatorare externă a Republicii Moldova este relativ mare, în principal datorită sectorului privat, care limitează spaţiul pentru extindere continuă (Figura 20).

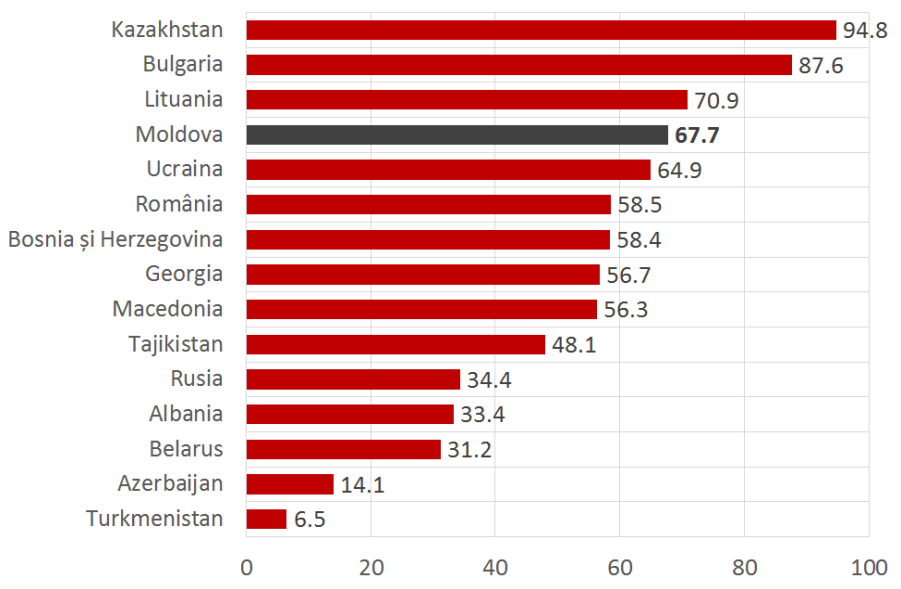
Figura 19. Principalele surse de finanţare ale deficitului de cont curent în Republica Moldova, mil. USD.



Sursa: BNM

Astfel, în condiţiile actuale, perspectivele ca deficitul de cont curent să fie compensat în totalitate prin fluxurile financiare viitoare, generate de aceste investiţii, sunt destul de sumbre. Prin urmare, acest fapt îngreunează sustenabilitatea contului curent pe termen lung, ceea ce a fost confirmat și prin dovezi empirice[18]. În cele din urmă, cineva va trebui să „achite datoriile", ceea ce constituie o povară mare asupra generaţiilor viitoare și ar putea afecta încrederea investitorilor în perspectivele pe termen lung ale acestei ţări.

Figura 20. Stocul datoriei externe (% din VNB), media pentru anii 2005-2011



Sursa: Banca Mondială

Recomandări de politici

Economia Moldovei este constrânsă de trei factori principali: (i) deficitul de capital, (ii) forţa de muncă deficitară și slab pregătită (iii) eficienţa scăzută în combinarea acestor doi factori. În special, sunt limitate investiţiile din cauza climatului de afaceri slab dezvoltat și costului înalt al capitalului, forţa de muncă este deficitară din cauza emigraţiei și a salariului minim mare faţă de salariul curent, iar eficienţa este slabă din cauza sectorului IMM slab dezvoltat, sistemului extins al întreprinderilor de stat și deficitului de capital. Infrastructura precară și instituţiile slabe agravează această problemă. Ca urmare, economia Moldovei, în pofida creşterii relativ robuste, a avut în mod constant o performanţă redusă în raport cu nivelul său potenţial. Prin urmare, acţiunile principale de politică ar trebui să fie axate pe valorificarea acestui potenţial, luând în considerare fiecare factor de producţie: capitalul, munca și eficienţa. În cele din urmă, eliminarea deficienţelor va contribui la o economie mai competitivă bazată pe modelul de creştere stimulată de investiţii și export. Aceasta va restabili, de asemenea, sustenabilitatea contului curent, deoarece va spori sursele de finanţare a acestora și, prin urmare, va consolida stabilitatea macroeconomică pe termen lung.

Măsurile care vizează deficitul de capital

- Economiile interne reduse, împreună cu mijloacele de producţie depreciate, determină o necesitate puternică pentru investiţii străine directe. Cu toate acestea, această cerere de ISD este greu de realizat din cauza climatului de afaceri slab dezvoltat, instabilităţii macroeconomice și incertitudinii politice. Pentru a soluţiona problema deficitului de capital este nevoie de simplificarea reglementărilor pentru desfăşurarea afacerilor (în special a celor legate de obţinerea permiselor de construcţie și accesului la terenuri), modernizarea sistemului judiciar, consolidarea drepturilor de proprietate, consolidarea capacităţilor și acordarea unui grad mai mare de independenţă autorităţii

[18] R. Giucci, R. Kirchner, "Sustenabilitatea contului curent în Moldova: implicaţii de politici", German Economic Team Moldova, 2013

de protecţie a concurenţei, reformarea sistemului de achiziţii publice, îmbunătăţirea administrării fiscale în primul rând prin implementarea soluţiilor informatice și creării ghişeelor unice și reducerea costurilor și a timpului necesar pentru trecerea frontierei. Cu toate acestea, aceste ajustări instituţionale nu vor aduce rezultatele dorite, dacă autorităţile publice și angajaţii lor nu-şi vor schimba modalitatea de comunicare și interacţiune cu întreprinderile. În special, autorităţile vamale și fiscale ar trebui să faciliteze activitatea comercială și economică şi să nu manifeste atitudini similare cu cele ale ofiţerilor de poliţie.

- Problema deficitului de capital poate fi, de asemenea, soluţionată, cel puţin parţial, cu surse locale. Tradiţional, sectorul bancar din Moldova a fost bogat în lichidităţi, din cauza aversiunii puternice a băncilor faţă de risc și oportunităţilor limitate de investiţii. De obicei, aceşti bani sunt păstraţi în active sigure (de exemplu, titluri de stat sau certificatele BNM) sau sunt inactive, ceea ce are implicaţii negative asupra eficienţei și profitabilităţii băncilor. În scopul facilitării accesului investitorilor locali la aceste fonduri, este necesar să se abordeze cauzele care determină reticenţa băncilor faţă de creditare. Astfel, factorii de decizie ar trebui să: (i) consolideze drepturile creditorilor, pentru a asigura băncile că, în cazul insolvenţei debitorilor, creditorii vor putea converti cu uşurinţă garanţia în numerar, (ii) reducă asimetria informaţiilor între creditori și debitori, prin dezvoltarea unui sistem funcţional al birourilor de credit; (iii) dezvolte sectorul financiar non-bancar (de exemplu, piaţa de capital, leasing, asigurări), în scopul încurajării concurenţei și motivării băncilor să accepte inovaţii.
- Capitalul, indiferent de originea sa (intern sau extern), tinde să fie atras de ţările cu infrastructură publică bună, mediu macroeconomic și politic stabil și climat de afaceri prietenos. Astfel, îmbunătăţirea infrastructurii drumurilor, asigurarea unei convergenţe largi a standardelor naţionale la cele europene, menţinerea stabilităţii politice și combaterea corupţiei formează, pe termen lung, cea mai eficientă strategie de atragere a investiţiilor.

Măsuri care vizează deficitul forţei de muncă

- În perioadele în care forţa de muncă limitată este determinată de emigrare, factorii de decizie ar putea fi motivaţi de a impune anumite restricţii la exportul forţei de muncă. Aceasta este cu siguranţă o abordare greşită în cazul Republicii Moldova. De fapt, autorităţile ar trebui mai degrabă să se concentreze pe protejarea drepturilor și intereselor cetăţenilor peste hotare, prin semnarea unor acorduri bilaterale pentru recunoaşterea diplomelor, protecţia socială, etc. cu ţările care servesc ca destinaţie pentru migranţii moldoveni. În plus, statul ar trebui să ţină legătura permanentă cu cetăţenii săi în străinătate, un rol crucial revenindu-i Biroului pentru Relaţii cu Diaspora. Aceasta va contribui la maximizarea impactului de dezvoltare al remitenţelor trimise de către aceşti migranţi, care, pe termen lung i-ar putea motiva pe mulţi dintre ei să revină în patrie.
- Deficitul forţei de muncă interne ar putea fi soluţionat prin liberalizarea politicii de imigraţie. Aceasta ar putea consta în simplificarea procedurilor de obţinere a permiselor de muncă și eliminarea barierelor birocratice complicate cu care se confruntă firmele autohtone în angajarea cetăţenilor străini. Având în vedere situaţia demografică agravată și emigrarea care ar putea să dureze pe termen lung, atragerea forţei de muncă străine va atenua presiunile de pe piaţa internă a muncii și va consolida competitivitatea producătorilor locali. Evident, aceasta nu va compensa exodul de creiere, din cauza salariilor interne relativ mici. Cu toate acestea, simplificarea politicii de imigrare va oferi o sursă suplimentară de forţă de muncă slab calificată, dar deficitară, care este deseori solicitată de firmele de construcţii și cele agroalimentare.
- Pe lângă faptul ca este deficitară, forţa de muncă disponibilă în Moldova este, în multe cazuri, fie de calitate inferioară, fie cu calificări nepotrivite. Acesta este rezultatul neconcordanţei mari dintre cererea de forţă de muncă din firme și oferta de calificări din sistemul educaţional. Această problemă poate fi soluţionată prin transformarea sistemului naţional de învăţământ într-un sistem mai flexibil și integrat în viaţa economică, ceea ce nu se poate realiza fără participarea mai activă a sectorului privat. Prin urmare, este necesar de a încuraja toate formele de parteneriate între instituţiile de învăţământ și întreprinderi, de a permite reprezentanţilor companiilor să participe mai activ la evaluarea studenţilor și de a-i include în consiliile de supraveghere ale instituţiilor de învăţământ, consolidând responsabilitatea conducătorilor şcolilor faţă de consiliile de supraveghere,

precum și facilitând comunicarea periodică între cele două părţi. În acest sens, educaţia și formarea profesională (EFP), mai ales la nivelul secundar (şcoli profesionale și de meserii) și nivelul post-secundar (colegii), ar trebui să joace un rol special. Din punct de vedere strategic, sistemul EFP trebuie să se bazeze pe aşa-numitul "sistem de dublă ucenicie", care presupune o cooperare strânsă între întreprinderi şi şcoli.

Măsuri care vizează eficienţa redusă în utilizarea capitalului şi a forţei de muncă

- Sectorul public extins și întreprinderile de stat subminează eficienţa alocării capitalului și a forţei de muncă, un fapt confirmat empiric[19]. Prin urmare, este necesar să se accelereze procesul de privatizare, respectând cele mai bune principii de transparenţă și procedurile competitive. Acesta va stimula concurenţa în diverse sectoare, va atrage mai multe ISD și va spori productivitatea.
- Dezvoltarea sectorului IMM-urilor trebuie să aibă un rol esenţial în eficientizarea factorilor de producţie, deoarece acestea sunt, de obicei, mai flexibile și deschise la inovaţii. Este important faptul că aceste politici nu trebuie să se bazeze pe o discriminare între IMM-uri și întreprinderi mari, deoarece acestea ar putea crea stimulente greşite pentru întreprinderile mari de a deveni IMM-uri sau pentru IMM-uri să nu fie dispuse să se dezvolte în întreprinderi mari. Astfel de măsuri, cum ar fi acordarea de împrumuturi subvenţionate, garanţii colaterale și alte subvenţii pentru sectorul IMM-urilor, ar trebui să fie abordate cu atenţie. În schimb, orice IMM, ca orice altă societate, are nevoie de un mediu de afaceri prietenos, un cadru politic și macroeconomic stabil, atitudine decentă din partea autorităţilor de stat și infrastructură publică bună. Pe lângă aceste măsuri orizontale, politicile care ar viza în special sectorul IMM-urilor ar putea implica oferirea consultanţei de calitate la toate stadiile de dezvoltare a firmei (începând de la lansare și obţinerea unui împrumut bancar, până la extinderea producţiei, fuziune sau achiziţie).

[19] Banca Mondială, “Moldova după criza globală: promovarea competitivităţii şi creşterii partajate”, 2011

■ Dotarea tehnologică: calea spre frontiera posibilităţilor economice

Scopul acestui capitol este de a pune în discuţie şi a reflecta la rolul dotării tehnologice pentru prosperitatea pe termen lung a Republicii Moldova. Fenomenele pe care dorim să le discutăm se referă la posibilităţile şi consecinţele tehnologiilor avansate, şi în special ale sectorului TIC din Moldova, pentru transformarea internă a economiei. Importanţa adoptării, adaptării şi utilizării noilor produse şi procese de organizare a producţiei este definită în primul rând de modul în care constrângerile tehnologice afectează posibilităţile economice prezente şi viitoare.

Analiza principalelor evoluţii şi tendinţe

Speculațiile despre creşterea economică pot fi delimitate de două observaţii simple[20]. Prima este aceea că majoritatea economiilor, în general, și economia Moldovei, în particular, nu valorifică toate oportunităţile disponibile pentru creşterea standardelor de viaţă ale populaţiei. Altfel spus, economia Moldovei se află în interiorul aşa-numitei frontiere a posibilităţilor de producţie. A doua observaţie este conştientizarea faptului că frontiera care defineşte deciziile economice fezabile se modifică permanent. Adică oportunităţile noastre economice se pot extinde. Prin urmare, principala provocare pentru factorii de decizie și comunitatea economiștilor din Moldova este să pună în discuţie și să reflecteze la două întrebări esenţiale. Prima: ce ne împiedică să ne aflăm la frontierele posibilităţilor de producţie și consum - *sau* de ce nu exploatăm toate oportunităţile disponibile? A doua întrebare se referă la factorii care ne împiedică să trecem de la frontiera actuală a posibilităţilor la niveluri mai înalte.

Există mai multe explicaţii care pot ajuta la o mai bună înţelegere a situaţiei economice actuale din Moldova și oferă o perspectivă clară pentru modul de răspuns la ambele întrebări. În primul rând, cauza performanţei economice destul de slabe a Moldovei rezidă în deficitul de capital uman. Neconcordanța dintre calitatea forţei de muncă oferite și necesităţile angajatorilor este o problemă reală și face obiectul capitolului ”Capitalul uman: bunăstarea reală a naţiunii”. În al doilea rând, economia Moldovei este slab dotată cu anumite tipuri de resurse naturale și terenuri. În pofida importanţei lor economice, resursele naturale nu pot motiva posibilităţile economice pe termen lung ale Moldovei sau ale altor ţări. Al treilea element care va fi analizat în acest capitol se referă la deficitul de tehnologie. Este vorba despre echipamente, utilaje și cunoştinţe (un anumit know-how). În consecinţă, deficitul de tehnologie de ultimă generaţie afectează serios posibilităţile ţării de a-și valorifica oportunităţile economice. Motivul este creşterea costului de producţie comparativ cu alte economii având un raport mai favorabil forţă de muncă/tehnologie, fapt care subminează competitivitatea ţării.

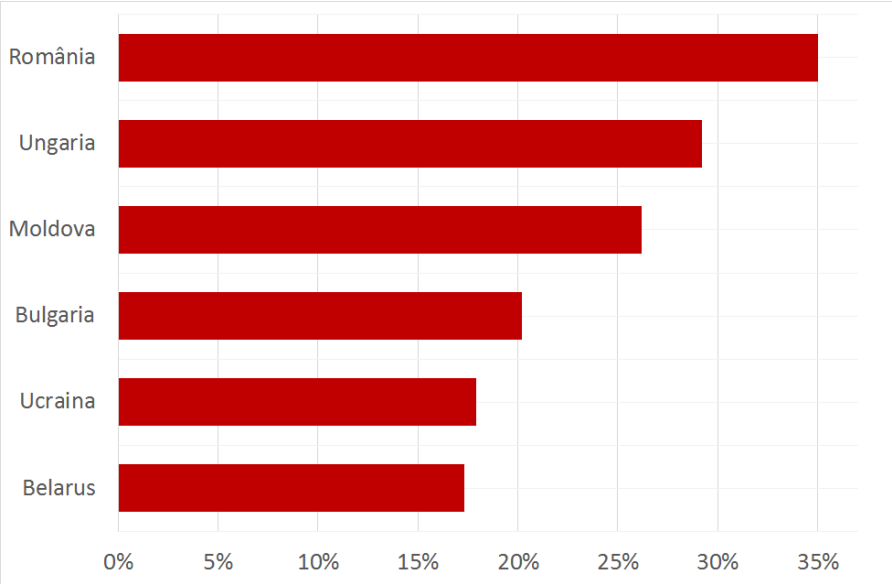
După cum s-a menţionat în capitolul ”Economia Moldovei: provocări pentru valorificarea potenţialului”, ponderea produselor avansate tehnologic în totalul exporturilor moldoveneşti este de numai 5%. Unii factori instituţionali, precum sistemul de justiţie defectuos, ar putea explica principalele obstacole interne ale specializării în produse avansate tehnologic. Costurile de contractare și monitorizare pentru produse și contracte sofisticate sunt ridicate, deci un sistem eficient de justiţie este crucial pentru reducerea incertitudinilor din mediul de afaceri. Să luăm în considerare, de exemplu, scorul Moldovei referitor la independenţa sistemului judiciar și eficienţa soluţionării disputelor în anii 2010 și 2011, calculat în cel mai recent sondaj al opiniilor conducerilor executive (Forumul Economic Mondial). Moldova ocupă locul 132 din 142 de ţări la criteriul independenţa sistemului judiciar și locul 108 la eficienţa cadrului legal pentru soluţionarea disputelor cu implicarea întreprinderilor private[21]. Deficienţa instituţională este principalul motiv pentru care ţările în curs de dezvoltare se specializează în bunuri şi servicii cu nivel tehnologic scăzut, ceea

[20] Cele două observaţii sunt rezumate în Olson, M., 1996. “Big Bills Left on the Sidewalk: Why Some Nations are Rich, and Others Poor” 10 *Journal of Economic Perspectives* 3 – 24.
[21] A se vedea Forumul Economic Mondial - *Sondajul opiniilor conducerilor executive,* ediţiile 2010 și 2011.

ce le face extrem de vulnerabile la șocurile externe care se explică în general printr-o volatilitate ridicată pe pieţele bunurilor mai simple. Într-adevăr, o observaţie empirică importantă făcută de economişti este că ”statele mai puţin dezvoltate, cu o capacitate instituţională mai redusă de aplicare a contractelor, se vor specializa în bunuri mai simple, dar care sunt caracterizate prin niveluri mai ridicate de volatilitate a producţiei.”[22]

Mai merită subliniat faptul că ponderea produselor avansate tehnologic în totalul importurilor a fost de doar 3,9% în 2011, comparativ cu 8% în România[23]. Situaţia este însă diferită dacă ţinem seama de ponderea serviciilor legate de tehnologie în totalul exporturilor de servicii. De fapt, ponderea serviciilor din domeniul tehnologiilor informaţionale şi comunicaţiilor (TIC) în totalul exporturilor de servicii ale Moldovei este de 26,2% în 2011 și 25,3% în 2012. Deşi alte state, precum România, au scoruri mai bune (35% în 2011), diferenţa nu este substanţială și, în multe alte cazuri, Moldova își depăşeşte cu mult vecinii[24] la acest indicator (a se vedea Figura 21).

Figura 21. Exporturile de servicii din domeniul TIC, ca % din totalul exporturilor de servicii, 2011

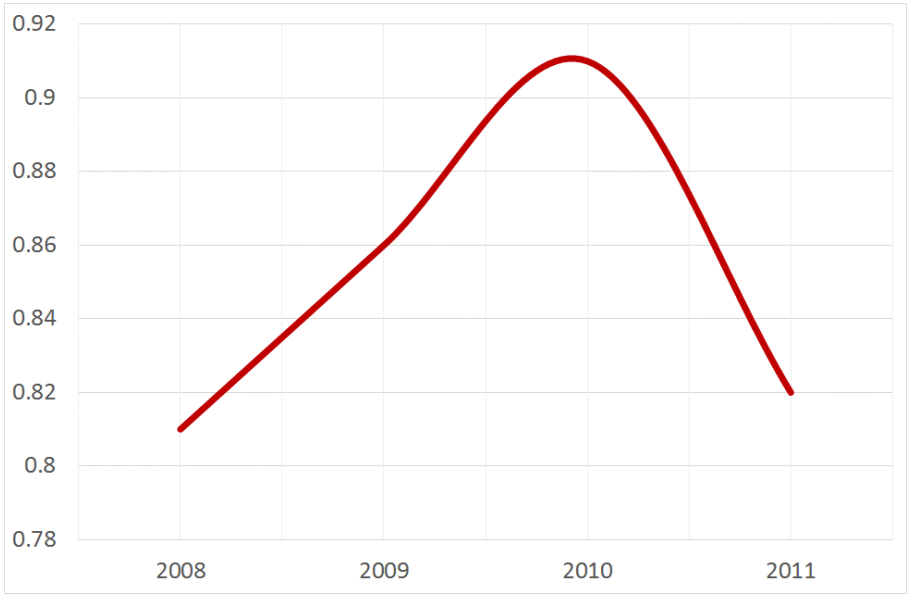


Sursa: Indicatorii dezvoltării mondiale, Banca Mondială

După cum se ştie, sectorul TIC este unul din cele mai dinamice din economia Republicii Moldova. Totuşi, ponderea sa în PIB-ul Moldovei nu poate fi stabilită cu o precizie rezonabilă. Motivul este acela că în conturile naţionale nu există o secţiune separată pentru sectorul TIC. Cu toate acestea, avem o imagine clară despre ponderea serviciilor IT (Figura 22) și telecomunicaţiilor (Figura 23) în PIB, care formează împreună peste 80% din sectorul TIC din Moldova.[25]

[22] Pentru mai multe detalii, a se vedea lucrarea autorilor Krishna, P. și Levcenco, A., 2009, ”Avantaj comparativ, complexitate și volatilitate”, document de lucru nr. 14965, *Biroul Naţional de Cercetare Economică*.
[23] A se vedea Banca Mondială, *Indicatorii dezvoltării mondiale,* http://data.worldbank.org/indicator/BX.GSR.CCIS.ZS/countries/1W?display=default
[24] În Ucraina, ponderea serviciilor din domeniul TIC în totalul exporturilor de servicii este de 17,9%, iar în Belarus de doar 17,3%.
[25] A se vedea publicaţia Asociaţiei Naţionale a companiilor private din domeniul TIC, *Sectorul TIC în Moldova - 2012* http://www.ict.md/files/White%20Book%202012%20Romanian%20Version%20FIN.pdf

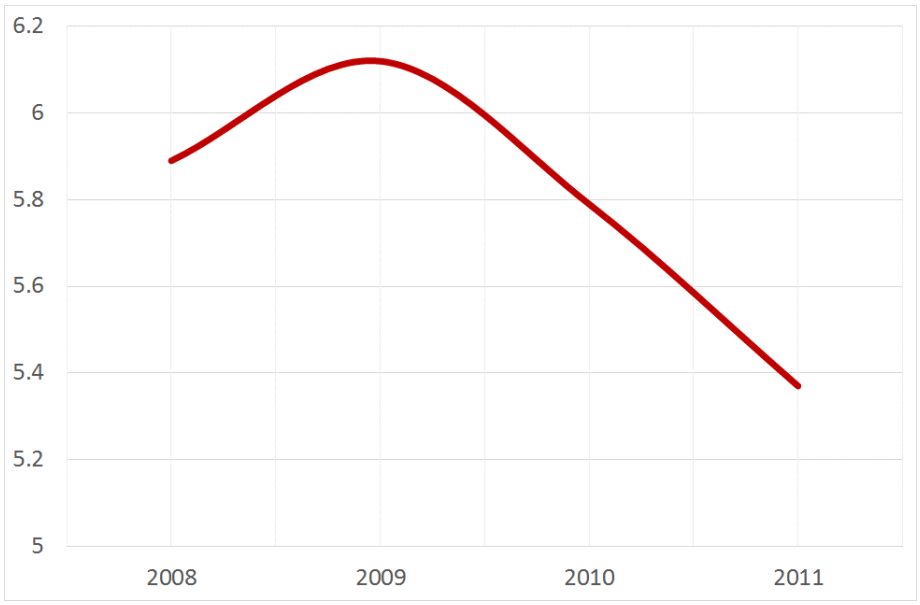
Figura 22. Ponderea serviciilor IT în PIB, %



Sursa: Sectorul TIC în Moldova: Cartea albă a politicilor, 2012

După expansiunea din perioada anilor 2008-2010 a sectorului IT, observăm un declin al ponderii acestuia în PIB, ceea ce înseamnă o creştere la o rată inferioară ratei de creştere a PIB-ului. Prin urmare, dinamica sectorului IT a încetinit. Aceleaşi concluzii sunt valabile și pentru sectorul telecomunicaţiilor - Figura 23.

Figura 23. Ponderea sectorului telecomunicaţiilor în PIB



Sursa: Sectorul TIC în Moldova: Cartea albă a politicilor, 2012

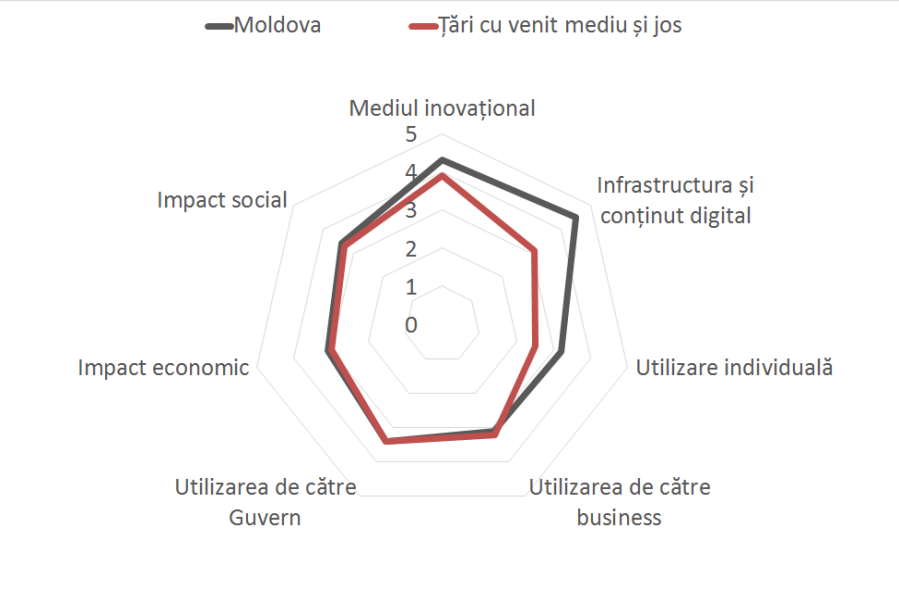
Aceste rezultate sunt alarmante, din următoarele motive. Mult timp, serviciile IT au fost considerate un sector care generează rezultate pozitive și efecte importante în economie. De fapt, în perioada anilor 2008-2010, numărul companiilor IT a crescut semnificativ, ceea ce a avut un efect pozitiv asupra dinamicii și vizibilităţii pieţei. În mod destul de curios, sectorul TIC în general și serviciile IT în particular nu prezintă aceleaşi caracteristici ca alte bunuri şi servicii mai ”tradiţionale”. Pe partea ofertei, creşterea numărului de firme generează externalităţi pozitive - firmele se bazează pe reţeaua interacţiunilor de cunoştinţe care sunt definite prin localizarea lor geografică. Pe partea cererii, sectorul TIC este o resursă fundamentală de

infrastructură, care permite persoanelor să-și satisfacă dorinţele private, publice și sociale - să-și comunice preferinţele private și publice, să consume informaţii valoroase, etc. - devenind consumatori și cetăţeni mai bine informați. Iată de ce scăderea ponderii sectoarelor de IT (în 2011) și telecomunicaţii (2009-2011) în PIB are consecinţe importante asupra calităţii sistemului economic din Moldova.

Implicaţii mai largi și riscuri

Ponderea produselor avansate tehnologic în totalul exporturilor, importurilor sau PIB-ului este un indicator important al gradului de adaptare tehnologică al unei ţări. Astfel, rezultatele menţionate mai sus au urmări pentru mediul de afaceri și de inovaţii din Moldova și efecte economice şi sociale. Figura 24ilustrează scorul Moldovei la o serie de criterii legate de sectorul TIC, 1 fiind scorul minim iar 7 cel maxim. Rezultatele sunt contrare performanţelor ţărilor cu venituri medii inferioare incluse în cel mai recent raport mondial privind tehnologiile informaţionale (din 2012), publicat de INSEAD și Forumul Economic Mondial[26].

Figura 24. Profilurile TIC: Moldova comparativ cu grupul ţărilor cu venituri medii mai mici, media



Sursa: Raportul mondial privind tehnologiile informaţionale 2012

Există o observaţie deosebit de alarmantă. Rata de absorbţie a tehnologiilor avansate de către întreprinderi și agenţii guvernamentale este similară mediei grupului ţărilor cu venituri medii inferioare - adică foarte scăzută. Să luăm în considerare, de exemplu, absorbţia tehnologiilor la nivel de întreprindere. Moldova ocupă locul 126 din 142 de state analizate în Raportul mondial privind tehnologiile informaţionale din 2012. Aceasta înseamnă că firmele moldoveneşti nu studiază noi produse sau procese de producţie, adică noi tehnologii. Noile tehnologii sunt codificate drept ”know-how”, achiziţia lor fiind mai mult sau mai puţin costisitoare. Costul va depinde de mai mulţi factori, precum instituţiile oficiale (drepturile de proprietate, aplicarea contractelor) și cele neoficiale (toleranţă faţă de noutăţi, curiozitate, aversiune redusă faţă de risc). Procesul de absorbţie a tehnologiilor este punctul de întâlnire dintre ţările în curs de dezvoltare și ”recuperarea” tehnologică. Altfel spus, există destule oportunităţi, dar, mai ales din cauza barierelor interne în calea schimbului (costul absorbţiei noilor tehnologii), firmele moldoveneşti consideră că valorificarea rapidă a acestora este prea costisitoare.

Recomandări de politici

[26] A se vedea INSEAD și Forumul Economic Mondial, *Raportul mondial privind tehnologiile informaţionale 2012* http://www3.weforum.org/docs/Global_IT_Report_2012.pdf

Deşi la un nivel ridicat de agregare, acest capitol (și raportul de faţă) prezintă o serie de factori care ar putea explica (a) de ce economia Moldovei nu funcţionează la frontierele posibilităţilor sale de producţie, și (b) ce ne împiedică să trecem de la frontiera actuală a posibilităţilor la niveluri mai înalte. Principalele constrângeri care subminează dezvoltarea economică a ţării sunt resursele naturale insuficiente, deficitul de capital uman comercializabil și nivelul redus de adoptare a tehnologiilor. Constrângerea tehnologică are o importanţă deosebită, deoarece are un impact extins asupra întregii economii și afectează creşterea economică în două moduri. Primul: tehnologiile, și în special tehnologiile cunoaşterii, definesc rezultatul final generat de orice combinaţie dintre forţa de muncă și capital (resursele naturale sunt asimilate capitalului). Productivitatea aceleiaşi cantităţi și calităţi de forţă de muncă și capital variază în funcţie de cunoaşterea codificată și tacită a firmei (utilizarea zilnică a tehnologiilor avansate generează câştiguri de productivitate din învăţarea prin acţiune). Al doilea: tehnologiile generează efecte care tind să se acumuleze în timp, ducând la o transformare internă a sistemului economic. Aplicarea acestora nu doar că reduce costurile de producere a unor produse de înaltă tehnologie, dar beneficiile aplicării sporesc și afectează cursul întregului sistem economic (tehnologiile servesc drept factori de producţie în diverse activităţi economice și non-economice).

În pofida efectelor pozitive generate de sectorul TIC pentru întreaga economie și a importanţei sale pentru valorificarea potenţialului ţării, în prezent există multe constrângeri interne care împiedică absorbţia tehnologică, atât la nivelul întreprinderilor, cât și al guvernului. Pentru a susţine prosperitatea economică pe termen lung, factorii de decizie politică trebuie să aibă în vedere următoarele mesaje-cheie:

- Ipoteza avansată în acest raport este că prosperitatea economică nu provine numai din existenţa resurselor, ci este determinată în mare parte de structura stimulentelor. Oportunităţile disponibile (majoritatea sub formă de noi tehnologii care trebuie adoptate și adaptate) nu pot fi valorificate prin măsuri separate și necoordonate. Astfel, nivelul redus al aplicării noilor tehnologii în Moldova se datorează ideii că aceasta presupune costuri de oportunitate prea înalte. Pentru a reduce costurile adoptării, adaptării și utilizării produselor și proceselor cu nivel tehnologic avansat este nevoie de: (a) instituţii care să pună în aplicare contractele în mod imparțial, și (b) instituţii care să garanteze drepturile de proprietate pe termen lung, astfel încât companiile să poată beneficia de toate avantajele producţiei cu tehnologie avansată.
- Politicile care favorizează producţia de produse cu nivel tehnologic ridicat vor încuraja întreprinderile concureze pentru a aduce îmbunătăţiri produselor și procesului. Acestea vor consolida baza naţională de cercetare în domeniul tehnologiilor înalte. De asemenea, vor încuraja firmele dintr-o ramură industrială să-și unifice resursele în societăţi mixte care partajează costurile iniţiale, cunoştinţele și standardele tehnice. Aceste măsuri sunt menite să creeze o reţea de firme care, prin cooperare, ar reduce costurile (tehnice) ale adoptării noilor tehnologii. Valoarea altor politici, precum subvenţionarea și protejarea noilor ramuri industriale, este discutabilă;
- Ceea ce contează pentru o politică industrială, ştiinţifică și comercială optimă, bazată pe reacţii pozitive - precum cele de mai sus - este prevenirea alegerii căilor mai scurte și mai riscante de către firme, cercetători și ingineri. Pentru firme, este esenţial să se garanteze un cadru legal eficient, astfel ca oamenii de afaceri să poată încheia contracte sofisticate, implicând producţia și schimbul de produse avansate tehnologic. Sistemul juridic din Moldova este unul din cele mai deficitare din regiune, iar acest fapt împiedică investiţiile, valoroase din punct de vedere social, dar riscante, în dezvoltarea sau adoptarea de noi produse și procese de producţie. Un alt element esenţial este comunitatea ştiinţifică. Cercetătorii și inginerii ar trebui să elaboreze metode mai productive de combinare a factorilor de producţie sau să adapteze la nevoile locale unele tehnologii importate. În Moldova, de multe ori ei nu reuşesc să îndeplinească aceste funcţii. Cauza nu este întotdeauna lipsa fondurilor publice pentru a finanţa cercetarea și dezvoltarea. Un factor de decizie supus la constrângeri financiare ar trebui să garanteze un nivel optim de responsabilitate pentru cercetători, dar și faptul că aceştia nu se limitează la ceea ce *ei* consideră că este valoros pentru societate în calitate de noi tehnologii.

■Politica internă: de la regimul semi-autoritar la cel semi-anarhic și la speranţe noi. Ce urmează?

În perioada anilor 2009-2013 Moldova a asistat la unul din episoadele cele mai turbulente din punct de vedere politic din istoria sa de după 1991. Acest lucru a avut un impact negativ asupra economiei ţării, care este deja tulburată de criza din UE și încetinirea creşterii economice din Rusia şi asupra societăţii moldoveneşti, care şi-a format un sentiment de dezamăgire politică cronică. Reabilitarea încrederii politice este în primul rând responsabilitatea elitelor politice naţionale; cu toate acestea, această misiune este foarte greu de realizat fără supravegherea permanentă din partea părţilor interesate externe și interne, inclusiv mass-media.

Analiza principalelor evoluţii și tendinţe

De la lansarea ultimului Raport de stare a ţării în martie 2010, Republica Moldova a traversat o perioadă de politică extrem de combativă. Această perioadă a fost caracterizată prin mai multe tendinţe negative care vor afecta grav viaţa politică a ţării și dezvoltarea generală pe termen lung.

În mare parte, se poate spune că Republica Moldova a fost un "elev codaş" învăţând „lecţia” de conducere a ţării de către un guvern de coaliţie. În perioada dintre ianuarie 2010 şi mai 2013, procesul de cooperare politică a fost înlocuit treptat cu un joc cu sumă nulă. Atmosfera de cooperare iniţială între forţele politice care formau Alianţa pentru Integrare Europeană s-a transformat într-un război al fiecărui partid politic cu toate celelalte. În consecinţă, regimul politic semi-autoritar care a existat până în aprilie 2009 s-a transformat într-un regim semi-anarhic, însoţit de neglijarea deschisă, abuzul sau interpretarea greşită a Constituţiei și a legilor ţării. Partidele politice reprezentate în Parlament s-au aliat și s-au divizat, fără a ţine cont prea mult de compatibilitatea ideologică, angajamentele reciproce și cultura politică. O trăsătură distinctivă a politicii Republicii Moldova din această perioadă a fost limbajul folosit de politicieni, care a degradat semnificativ, iar politicieni de rang înalt deseori au utilizat cuvinte și expresii folosite la jocurile de noroc și în lumea interlopă, subliniind astfel "valorile și principiile" lor reale. Nivelul înalt de intransigenţă politică a arătat că interesul real al multor elite din Moldova nu este de a „implementa reforme” (care a devenit efectiv o expresie la modă), ci mai degrabă de a rămâne la putere sau de a se reinstala la putere cu orice preţ, cu scopul de a-şi proteja interesele electorale, afacerile sau activele.

Pe fundalul luptelor politice între "aliaţii" care au fondat Alianţa pentru Integrare Europeană și a handicapului administrativ la nivel central, s-au intensificat tendinţele separatiste febrile. Autorităţile din cele două "puncte fierbinţi" de pe harta politică a Republicii Moldova - mun. Bălţi, în partea de nord și unitatea teritorială autonomă Găgăuzia, în cea sudică - au adoptat mai multe decizii care erau în contradicţie şi anulau actele adoptate de guvernul central (cum ar fi Legea cu privire la principiile de egalitate, echitate și obiectivitate, cunoscută mai bine ca legea "anti-gay", adoptată în Găgăuzia, respingerea de către Consiliul municipal din Bălţi a ordinului Ministerului Educaţiei de interzicere a comercializării produselor alimentare în magazine, în imediata apropiere a şcolilor și grădiniţelor, ameninţările Găgăuziei de a respinge noile politici adoptate de Ministerul Educaţiei pentru a asigura integritatea examenelor naţionale de bacalaureat). În acelaşi timp, Moldova a aderat la o "strategie de mici paşi" dubioasă pentru soluţionarea conflictului cu regiunea transnistreană, o strategie care a consolidat doar poziţiile politice ale regimului din regiune, fără a apropia Chişinăul de obiectivul de reintegrare a ţării. Escaladarea resentimentelor regionale împotriva guvernului de la Chișinău nu a avut loc fără implicare externă: numărul de vizite ale emisarilor Rusiei la Tiraspol, Comrat și Bălţi s-a dublat în perioada anilor 2011-2012, comparativ cu doi ani în urmă. Să menţionăm doar unul dintre evenimentele cele mai simptomatice, conferinţa internaţională care a avut loc pe 6 februarie 2013 la Tiraspol, la care a participat o delegaţie a Dumei ruse pentru a discuta armonizarea legislaţiei transnistrene cu cea a Rusiei.

Viaţa politică și cea economică s-au influenţat reciproc într-o măsură mai mare decât sub regimul Partidului Comuniştilor. În primele zile ale Alianţei pentru Integrare Europeană, a existat o aşteptare publică naivă, precum că un număr mai mare de reprezentanţi ai mediului de afaceri în Parlament ar putea duce la o reformă rapidă a cadrului de reglementare a afacerilor. În loc să se angajeze în astfel de reforme, aceşti reprezentanţi s-au angajat în lupta pentru redistribuirea sferelor de influenţă în domeniul finanţelor publice și a întreprinderilor de stat și au adoptat multe legi pentru a proteja afacerile lor de concurenţa liberă. Începând cu 2009, mai multe companii internaţionale care activau în Republica Moldova s-au plâns de hărţuire și presiuni orchestrate de membrii Parlamentului, care au fost "ajutaţi" de reprezentanţii altor organe de stat, inclusiv politice, inspectoratul fiscal, serviciul vamal. Capitalurile politice și economice combinate au contribuit la realizarea mai multor interese pentru a „captura” efectiv instituţiile statului și a le utiliza pentru propriile lor scopuri. Deşi aceasta nu este o caracteristică complet nouă pentru modelul politic din Moldova, în ultimii ani acest proces de erodare a statului a trecut din "spatele cortinei" în „câmp deschis”, în sfera publică.

Fenomenul corporatizării mass-media și "berlusconizarea" evidentă a sectorului a avut loc la o viteză ameţitoare în doar câţiva ani. Controlate din punct de vedere economic și politic, multe dintre instituţiile mass-media din Republica Moldova au obţinut un rol activ în jocul politic, afișând partizanatul politic puternic și devenind un instrument indispensabil în luptele politice din întreaga scenă politică. Etica profesională în acest sector are doar o formă embrionară, ceea ce a ajutat partidele politice să manipuleze opinia publică, chiar dacă, la prima vedere, există o "diversitate" de opinii în mass-media moldovenească.

La 31 mai 2013 a fost învestit un nou guvern, susţinut prin voturile a 58 de parlamentari care au format Coaliţia Pro-Europeană. Noul prim-ministru Iurie Leancă va transfera o parte din imaginea și reputaţia personală Cabinetului de miniştri și va stabili un nou model de comunicare și cooperare între reprezentanţii forţelor politice care oferă sprijin guvernului. „Figurile grele” de pe scena politică care conduc partidele politice s-au retras sau au fost eliminate din prima linie. Noul guvern va avea un mandat foarte scurt, având în vedere că noile alegeri urmează să aibă loc, cel târziu, în martie 2015. Deşi poate crea un sentiment de disconfort, acest lucru ar putea contribui şi la formularea unui program mai puţin ambiţios în favoarea unei politici mai focalizate. Riscul imediat pentru acest guvern constă în faptul că, odată cu apropierea alegerilor generale, tensiunile dintre partidele din Coaliţia Pro-Europeană ar putea escalada din nou.

Implicaţii mai largi şi riscuri

Politica de confruntare care a marcat ţara în perioada anilor 2010-2013 prezintă un risc sporit de subminare a modelului de guvernare în coaliţie în Republica Moldova. Cifrele din sondajele sociologice demonstrează un număr tot mai mare de cetăţeni dezamăgiţi de "tulburările" politice asociate cu guvernele de coaliţie și dorinţa tot mai mare a oamenilor de a avea un guvern cu un singur partid de guvernământ a ţării în viitor. Deşi acum un an apariţia unui guvern monocolor părea puţin probabilă în următoarele 1-2 cicluri electorale, din cauza fragmentării politice mari a societăţii moldoveneşti, în prezent situaţia este foarte diferită. Potrivit rezultatelor Barometrului socio-politic al IMAS publicate pe 5 iunie 2013, în cazul în care ar avea loc alegeri generale în următoarele zile de week-end, Partidul Comuniştilor ar putea obţine cu uşurinţă în jurul a 55 de mandate în noul parlament, mai mult decât suficient pentru a forma un guvern. Acest sentiment popular de dezamăgire de guvernul de coaliţie se poate transforma cu uşurinţă în respingerea virtuţilor democraţiei ca atare.

Elitele politice naţionale necooperante trimit, de asemenea, semnale greşite în adresa societăţii și a autorităţilor locale și regionale. Potrivit informaţiilor din mass-media moldovenească, acestea din urmă au tendinţa de a reproduce comportamentul politic intransigent la niveluri mai apropiate de nivelul cetăţenilor de rând. Astfel se educă o societate suprapolitizată, se agravează climatul relaţiilor interpersonale și la nivel de comunitate, iar efectul secundar al acestui fenomen poate duce la degradarea relaţiilor interetnice într-o ţară care este deja fragilă pe plan intern. Realizarea înţelegerii comune cu privire la aspectele de dezvoltare strategică ar putea deveni imposibilă într-un astfel de climat social-politic şi există riscul ca atenţia guvernului să fie deturnată de la obiectivele de dezvoltare pe termen lung la priorităţile pe termen scurt.

Diminuarea respectului public faţă de principiile statului de drept și pierderea completă a încrederii în instituţiile de stat reprezintă un alt grup de riscuri asociate cu politicienii care periclitează Constituţia și legile ţării. Potrivit proverbului moldovenesc, "peştele de la cap se strică", înseamnă că, dacă politicienii pot să neglijeze legile, acest model va fi urmat în mod sigur de oamenii de rând. Am putea menţiona doar unul din cele mai elocvente exemple: imaginea publică a inspectoratului fiscal a suferit foarte mult în urma interceptării discuţiilor la telefon mobil între şeful inspectoratului și politicienii de rang înalt. Restabilirea încrederii publicului în inspectoratul fiscal reprezintă în prezent una din cele mai dificile sarcini prioritare.

O apariţie comună în alte ţări din fosta URSS, procesul politic intern din Republica Moldova are o importantă componentă "geopolitică". Cu toate acestea, ceea ce este specific pentru această ţară este faptul că orientarea externă, mai degrabă decât politicile economice și sociale, serveşte drept cumpănă politică principală între diferite partide. Acesta este un fel de marcaj politic pentru politicieni, dar și pentru grupurile socio-politice mai mari. Integrarea europeană a fost definită ca vector principal de dezvoltare pentru ţară de către coaliţia de guvernământ, dar această alegere este combătută de către partidele și forţele politice de stânga, atât în Parlament cât și în afara acestuia, care promovează aderarea Republicii Moldova la Uniunea vamală Rusia-Belarus-Kazahstan și alte proiecte de integrare regională conduse de Rusia. Cu toate acestea, interacţiunea puternică între interesele politice și economice sugerează că pentru mulţi reprezentanţi ai elitei politice moldoveneşti "integrarea europeană" este un cuvânt la modă, mai degrabă decât un rezultat promiţător. Aceştia nu vor accepta un obiectiv politic care le-ar ameninţa poziţiile și interesele de afaceri. Nici promotorii vectorului eurasiatic nu sunt mai credibili. De fapt, având în vedere instituţiile nefuncţionale (de protecţie a drepturilor de proprietate, de respectare a concurenţei oneste), rămânerea la putere sau redobândirea puterii cu orice preţ va fi stimulentul principal pentru elitele politice. Aceasta este structura politică oligarhică clară a statului. De aici şi până la un stat cu adevărat mafiot a rămas doar un singur pas, care, odată făcut, poate conduce la irelevanţa oricăror discuţii despre orientarea externă a ţării.

Recomandări de politici

- UE a reprezentat până acum singurul factor extern capabil de a crea stimulente pentru cooperarea între elitele din Moldova. Pentru ca Moldova să nu devieze de la parcursul european, UE trebuie să menţină o prezenţă activă în Republica Moldova. Deşi este bun şi principiul "mai mult pentru mai mult", principiul opus "mai puţin pentru mai puţin" ar trebui să fie, de asemenea, formulat în mod clar de UE pentru a menţine starea de alertă și sobrietatea politicienilor moldoveni.
- Constituţia Republicii Moldova trebuie să fie revizuită sau, într-adevăr, trebuie să fie elaborată o nouă Constituţie pentru a evita pe viitor blocajele politice și instituţionale care au apărut în anii 2009-2013 și pentru a asigura un joc de putere mai echilibrat. Însă acesta nu trebuie privit ca un obiectiv pe termen scurt care poate fi realizat în birourile politice. Dimpotrivă, elaborarea noii Constituţii ar trebui să fie un exerciţiu public credibil, implicând cât mai mulţi reprezentanţi ai diferitelor grupuri socio-politice.
- Mass-media va juca un rol central în restructurarea sistemului politic din Republica Moldova și în transformarea acestuia din modelul de "bunker" într-un model mai transparent și cuprinzător. Pentru a exercita acest rol, mass-media trebuie să aibă independenţă financiară, o independenţă care poate fi asigurată numai din exterior, de către actorii externi (cum ar fi UE). Deoarece lipsa independenţei financiare constituie problema cheie a instituţiilor mass-media din Republica Moldova, piaţa serviciilor de publicitate și piaţa serviciilor de expedieri poştale trebuie să fie eliberate de structurile monopoliste și să fie deschise pentru competiţie liberă. Este la fel de important de a consolida capacităţile de auto-reglementare a sectorului.
- Pentru a scăpa de oligarhi, Republica Moldova are nevoie de un proces mai rapid de integrare europeană și armonizare legislativă, cu accent pe legislaţia corporativă, promovarea concurenţei și ajutorului de stat. Până în prezent au fost realizate progrese semnificative prin adoptarea unui set de legi europene, dar, deoarece diavolii se ascund în detalii, societatea civilă, partidele extraparlamentare și UE trebuie să monitorizeze îndeaproape elaborarea reglementărilor secundare și implementarea efectivă a acestora. Consiliul naţional al concurenţei are nevoie de consolidare și

de sprijin instituţional, iar judecătorii au nevoie de un grad mai înalt de specializare și mai multă instruire pentru a aplica legislaţia privind concurenţa.

- Întreprinderile de stat joacă un rol important în deturnarea fondurilor publice din sectorul economic în cuferele partidelor politice. Este nevoie de o reformă radicală a managementului întreprinderilor de stat pentru a elimina oportunităţile de corupţie și practicile de cumătrism. Reforma trebuie să se bazeze pe două ipoteze principale: 1) întreprinderea de stat trebuie să fie privatizată în cazul în care există o piaţă concurenţială pentru serviciile şi produsele acesteia; 2) managerii întreprinderilor de stat trebuie să fie bine plătiţi, mai ales în cazul în care întreprinderea de stat are un concurent în sectorul privat. De asemenea, aceştia trebuie să fie persoane cu responsabilitate publică mai mare și să fie supuşi unor proceduri de control mai stricte, pentru a se asigura că activele și banii statului să nu ajungă în mâini private sau în companii off-shore. În acest sens, hotărârea anterioară a guvernului care stabileşte limitele salariale stricte pentru conducătorii întreprinderilor de stat trebuie să fie revizuită, iar activitatea financiară și economică trebuie să fie mai transparentă. Performanţa companiilor trebuie să fie unicul criteriu de stabilire a remunerării managerilor.
- Noul guvern susţinut de Coaliţia Pro-Europeană trebuie să redobândească încrederea publicului, ceea ce poate fi realizat într-o astfel de perioadă scurtă de timp numai printr-un nivel înalt de transparenţă și incluziune în procesul de elaborare a politicilor. Cadrul legislativ care reglementează participarea publicului (inclusiv Legea privind libertatea de informare, Legea privind transparenţa în procesul decizional) trebuie să fie reevaluate, iar lacunele care le-au permis factorilor de decizie să evite consultările publice în ultimii ani trebuie eliminate. Acest lucru este în special valabil pentru Parlament, care trebuie să merite să fie denumit for democratic suprem.

■Politica externă: povestea de succes versus realitatea dură

În acest capitol este analizată politica externă a Republicii Moldova în perioada anilor 2010-2013 din perspectiva imperativelor de dezvoltare economică și socială a Moldovei. În capitol sunt descrise tendinţele definitorii pentru această perioadă şi sunt evaluate implicaţiile opţiunilor strategice existente ale politicii externe asupra dezvoltării pe termen lung a ţării și se fac o serie de recomandări privind modul de stabilire a legăturii mai strânse între politica externă, cadrul și imperativele de dezvoltare a Republicii Moldova.

Analiza principalelor evoluţii și tendinţe

Calitatea politicii externe s-a îmbunătăţit semnificativ după anul 2009. De fapt, acesta a devenit cel mai reuşit sector politic al ţării. Politica a beneficiat de competenţele profesionale remarcabile ale ministrului și ale celor doi viceminiștri și de o nouă deschidere din partea unor parteneri externi. Totodată, ministerul a servit şi ca punct de atracţie pentru mulţi absolvenţi talentaţi și promiţători ai facultăţilor politice. Mesajul politicii externe a fost mai clar și a fost lipsit de ambiguitatea tradiţională a diplomaţiei moldoveneşti, care a fost obişnuită să vorbească cu un gând la Moscova, cu altul la Bruxelles şi cu al treilea la Chișinău. De fapt, Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene este principalul "vinovat" pentru "povestea de succes" a Republicii Moldova. În 2012, percepţiile UE privind reformele din Moldova au fost mai bune decât percepţiile autorităţilor naţionale. Cu toate acestea, fără susţinerea politică internă, "povestea de succes" s-a transformat în cele din urmă într-o realitate neconfortabilă.

În timpul guvernării celor două Alianţe pentru Integrare Europeană, integrarea europeană a fost cel mai dominant vector al politicii externe a Republicii Moldova. Pe de o parte, aceasta a permis Moldovei să-și concentreze resursele diplomatice pentru a alimenta imaginea de "poveste de succes" a Parteneriatului Estic. La un moment dat, aproape de mijlocul anului 2012, Moldovei i-au fost atribuite şanse mari de a semna un acord de asociere cu UE înaintea Ucrainei. Pe de altă parte, Republica Moldova a ratat implementarea unei politici semnificative cu un alt actor important în dezvoltarea sa - Federaţia Rusă. Parţial din cauza unui sentiment de răcire a relaţiilor între Chișinău și Moscova şi parţial din cauza consecinţelor luptelor politice interne din ţară, Moldova nu a avut un ambasador în Rusia pentru aproape opt luni, după ce l-a rechemat pe fostul ambasador Andrei Neguţă în aprilie 2012 pentru declaraţii incompatibile cu statutul său diplomatic și înainte de numirea lui Andrei Galbur în calitate de nou ambasador în decembrie 2012.

În ultimii trei ani, atât Rusia, cât și UE şi-au sporit prezenţa "intelectuală" în Republica Moldova. UE a realizat acest lucru în special prin suportul bugetar direct oferit Guvernului Republicii Moldova, iar Rusia – prin intermediul ONG-urilor, Bisericii și mass-media. Rusia a folosit, de asemenea, Transnistria pentru a testa reacţia Republicii Moldova la instrumentele sale „grele” (incidentul din s. Varniţa, din 27 aprilie 2013). De fapt, Moldova a devenit un câmp de luptă geopolitic între Rusia și UE; mizele ambelor părţi cresc pe măsura îmbunătăţirii perspectivelor Republicii Moldova pentru semnarea Acordului de Asociere cu UE. Interesele principale ale celor doi actori sunt diferite: în timp ce UE este interesată într-o reintegrare durabilă a ţării și stabilizare economică, socială și politică, Rusia este interesată în majorarea decalajului între Chișinău și Tiraspol și în educarea atitudinilor sociale antieuropene în Moldova, cu scopul final de a menţine Moldova în "sfera sa de interese" exclusivă.

În acest sens, incapacitatea de a înţelege că lumea este mult mai mare și diversă decât dihotomia Rusia - UE a constituit principalul punct slab al politicii externe a Republicii Moldova. În timp ce ţările dezvoltate se luptă pentru a soluţiona crizele economice și financiare, centrele economice internaţionale se schimbă la nivel global. China, India, Africa de Sud, Brazilia, Turcia și Qatar se profilează ca noi puteri economice și financiare globale și regionale. Până în prezent, Moldova s-a mişcat lent în procesul de urmărire a acestor modificări și valorificare a intereselor investiţionale și comerciale ale întreprinderilor din aceste ţări. Ca să

spunem lucrurilor pe nume, Moldova nu are practic nici o diplomaţie economică și foarte puţine resurse umane care înţeleg oportunităţile de afaceri care apar. În timp ce la sfârșitul anului 2012, în sudul Ucrainei, emisarii din ţările Orientului Mijlociu căutau intens companii cu care ar putea încheia contracte pe termen lung pentru furnizarea produselor agricole și produselor alimentare vitale, nici un oficial al Republicii Moldova şi nici o firmă nu a manifestat interesul de a prezenta Republica Moldova ca potenţială sursă de alimente importate.

Implicaţii mai largi şi riscuri

În perioada anilor 2012-2013 Rusia a exercitat presiuni tot mai mari pentru ca Chişinăul să-şi schimbe orientarea politicii sale externe, de la vectorul declarat de integrare europeană la proiectele integraţioniste conduse de Rusia, inclusiv Uniunea Vamală Rusia-Belarus-Kazahstan (care reprezintă primul pilon al Uniunii Eurasiatice care urmează a fi creată). Pentru a-şi atinge obiectivul, Rusia a folosit diverse instrumente, inclusiv mass-media tradiţionale și mass-media pe Internet, biserica, partidele politice de stânga, instrumente economice și de securitate. Argumentul principal a fost promisiunea de reducere a preţului la gaze pentru Republica Moldova și de creştere a volumului comerţului extern al Republicii Moldova în Uniunea Vamală. Deşi aceste promisiuni sună foarte atractiv, există mai multe riscuri legate de schimbarea vectorului extern.

Cele mai importante riscuri sunt legate de faptul că aderarea la Uniunea Vamală poate declanşa consecinţe economice grave, care nu sunt înţelese pe deplin de către populaţia Moldovei. Această miopie economică explică sprijinul larg reflectat în sondajele sociologice pentru aderarea Republicii Moldova la Uniunea Vamală. Un remediu în acest sens ar fi o mai bună comunicare din partea guvernului cu privire la modul în care politica externă promovată de Moldova contribuie la realizarea obiectivului său de bază, modernizarea și dezvoltarea economică. Această modernizare presupune crearea unor condiţii politice care să conducă la:

- Creşterea exporturilor în toate ţările de destinaţie, ceea ce constituie o premisă esenţială pentru creşterea veniturilor gospodăriilor și formarea unei clase de mijloc, inclusiv în localităţile rurale;
- Adoptarea unor tehnologii noi, moderne și eficiente, esenţiale pentru creşterea productivităţii forţei de muncă în întreaga economie;
- Cultivarea unei culturi de afaceri bazate pe reguli transparente și previzibile și instituţii de piaţă solide;

Deoarece aceste precondiţii au o importanţă fundamentală pentru realizarea imperativului de dezvoltare economică, este necesar să se evalueze modul în care opţiunile strategice existente (liberalizarea comerţului și integrarea economică cu UE în raport cu aderarea la Uniunea Vamală) va ajuta Moldova în realizarea acestui imperativ. Tabelul 2 evidenţiază și compară implicaţiile celor două opţiuni strategice ale politicii externe asupra obiectivelor de dezvoltare ale ţării.

Astfel, aderarea la Uniunea Vamală ar putea avea un rezultat pozitiv cu privire la comerţul cu membrii Uniunii Vamale, dar acest fapt va pune capăt suveranităţii Republicii Moldova în domeniul politicii comerciale. Pentru a adera la Uniunea Vamală, Republica Moldova va trebui să denunţe alte acorduri de liber schimb (CEFTA, ALSAC, acordul de liber schimb cu Turcia) și va trebui să respecte politica comercială comună. Acest fapt va avea un impact imediat și negativ asupra comerţului cu ţările vizate de aceste acorduri comerciale, dar şi asupra comerţului cu alte ţări, pentru că politica comercială externă a Republicii Moldova se va transforma dintr-o politică de orientare liberală într-una protecţionistă. Acest lucru va împiedica modernizarea tehnologică a economiei și societăţii moldoveneşti, pentru că, în urma adoptării tarifelor vamale ale UV (de 2,5 ori mai mari decât cele în vigoare în Republica Moldova), tehnologiile occidentale vor deveni mai scumpe faţă de cele ruseşti. Livrarea gazelor mai ieftine pentru Republica Moldova ar putea să rămână la nivel de promisiune, având în vedere faptul că, după ce a devenit membru al OMC, Rusia va trebui să-şi alinieze treptat tarifele interne cu cele externe și că Rusia nu are nici un motiv să subvenţioneze Republica Moldova în detrimentul consumatorilor săi interni.

În cazul integrării economice și comerciale cu UE, Republica Moldova îşi păstrează libertatea de a-şi determina politica sa comercială faţă de alţi parteneri comerciali (evident, în conformitate cu angajamentele

sale ca membru al OMC). Acest lucru înseamnă, printre altele, că Republica Moldova va avea libertatea de a negocia un acord de liber schimb cu Uniunea Vamală Rusia-Belarus-Kazahstan sau cu orice altă ţară din lume. Acest lucru este în conformitate deplină cu obiectivele economice ale Republicii Moldova și imperativele sale de dezvoltare. Până în prezent, integrarea economică cu UE a adus deja unele rezultate cu adevărat spectaculoase: de exemplu, investiţiile străine directe din UE în economia Republicii Moldova au ajutat ţara să descopere avantajele sale competitive puternice în sectoare economice absolut noi, cum ar fi producerea pieselor și componentelor auto. Este la fel de important pentru dezvoltarea pe termen lung a Republicii Moldova, care este săracă în resurse naturale, să se laude cu un climat investiţional prietenos și încurajator pentru afaceri. În combinaţie cu capitalul uman mai bine instruit, climatul investiţional curat şi predictibil este extrem de important pentru ca Republica Moldova să progreseze nu numai pe plan economic, dar și social și chiar democratic. Suportul financiar și tehnic direct oferit de UE Republicii Moldova reprezintă o condiţie prealabilă pentru ca Moldova să se îndepărteze de climatul de afaceri opresiv și să adopte un climat în conformitate cu aşteptările culturii moderne de afaceri.

Tabelul 2. Compararea implicaţiilor opţiunilor de politică externă asupra obiectivelor de dezvoltare a Republicii Moldova

Obiectivul	*Uniunea Vamală*	*Uniunea Europeană*
Creşterea exporturilor	Aderarea la UV poate duce la o uşoară creştere în comerţul Moldovei cu membrii UV, dar va determina reducerea schimburilor comerciale cu alte destinaţii. Exporturile către UE vor scădea în rezultatul eliminării de către UE a tuturor preferinţelor comerciale pentru Republica Moldova și denunţării ALSAC, iar importurile din toate celelalte destinaţii vor scădea în urma tarifelor vamale mai mari adoptate de statele UV.	Punerea în aplicare a ALSAC va spori comerţul Moldovei cu UE, dar nu va provoca o diversiune comercială cu alte destinaţii. Moldova va rămâne cu libertatea de a intra în acorduri de liber schimb cu orice altă ţară sau structură de integrare regională, inclusiv cu Uniunea Vamală Rusia-Belarus-Kazahstan.
Modernizarea tehnologică	Tarifele de import aplicate de Rusia membrilor UV sunt de 2,5 ori mai mari decât cele practicate de Republica Moldova în prezent. Creşterea tarifelor Moldovei la nivelul UV va diminua competitivitatea tehnologiilor care provin din afara UV, ceea ce va încetini semnificativ modernizarea economică a Republicii Moldova. Promisiunea unui preţ mai mic pentru gazele naturale importate din Rusia nu este credibilă, deoarece Rusia este pe cale să majoreze propriile preţuri interne și să adopte treptat o politică tarifară bazată pe principiile de afaceri.	Reducerea barierelor tarifare și netarifare pentru importurile din UE va spori competitivitatea tehnologiilor europene pe piaţa Republicii Moldova și va oferi suport pentru modernizarea tehnologică în toate sectoarele economice. Deşi nu oferă facilităţi energetice, integrarea economică mai profundă cu UE va atrage investiţii străine directe în modernizarea infrastructurii energetice și îmbunătăţirea eficienţei energetice în toate sectoarele economiei și societăţii. Integrarea cu UE a dus deja la apariţia unor sectoare economice absolut noi, cum ar fi producerea componentelor şi pieselor auto.
Cultura modernă de afaceri, mediul de afaceri și instituţiile pieţei	Impactul este incert, dar, în general, ţările UV nu se numără printre campionii mondiali când vine vorba de cultură modernă de	ALSAC are o componentă instituţională puternică, care se va axa pe consolidarea instituţiilor de bază ale pieţei din Republica

	afaceri și instituţii de piaţă solide.	Moldova – sistemul de justiţie echitabil și eficient, concurenţa, protecţia drepturilor de proprietate.

Sursa: estimările autorilor;

Recomandări de politici

- Politica externă a Moldovei trebuie să dobândească o caracteristică economică mai dominantă. În acest scop sunt necesari diplomaţi cu un nivel mai bun de pregătire economică și cu o înţelegere excelentă a oportunităţilor de afaceri și de investiţii în Moldova. Cultivarea acestor competenţe ar trebui să înceapă în programele universitare corespunzătoare şi trebuie să includă, de asemenea, un program de instruire la locul de muncă, care ar putea beneficia de sprijinul financiar și tehnic oferit de către Uniunea Europeană sau de către statele membre UE separat.
- Chiar dacă vor exista diplomaţi cu un nivel mai bun de pregătire economică, este necesară o mai bună colaborare între Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene și autorităţile responsabile de politica economică (în special Ministerul Economiei), structurile de facilitare a afacerilor (cum ar fi Organizaţia de Atragere a Investiţiilor şi Promovare a Exportului din Moldova, Camera de Comerţ și Industrie din Moldova), precum și cu asociaţiile de afaceri. O astfel de cooperare ar rezulta într-o sinergie a eforturilor și resurselor și va aduce rezultate mai bune.
- Politica externă a Republicii Moldova are nevoie de suport intern mai amplu și mai consistent. Se are în vedere atât suportul din partea ministerelor de resort, cât și susţinerea socială mai mare a obiectivelor politicii externe. Unul din principalele puncte slabe ale politicii pro-europene din Moldova este că aceasta nu a ajuns la mintea și inima populaţiei vorbitoare de limba rusă din Republica Moldova, care rămâne în mare parte interesată în inversarea cursului politicii externe a Republicii Moldova. În acest sens, este necesară o strategie de comunicare mai bună, cu o selecţie corectă a mesajelor, canalelor și comunicatorilor.

■ Interpretarea rezultatelor sondajului: a devenit Moldova un loc fără speranţă?

Analiza de mai jos descrie rezultatele unui sondaj de opinie[27] realizat la nivel naţional în 2013, pe care le compară cu datele sociologice obţinute în 2009, în timpul elaborării ediţiei precedente a Raportului de stare a ţării. Abordarea comparativă ne permite să distingem clar tendinţele care au proliferat începând cu anul 2009.

Interpretarea sondajului

Comparativ cu studiul din 2009, în anul 2013 moldovenii au devenit mai pesimişti. Există mai mulţi factori care au determinat înrăutăţirea percepţiei cetăţenilor privind situaţia actuală și perspectivele dezvoltării economice a ţării: criza politică internă îndelungată, situaţia economică dificilă din Europa, încetinirea creşterii economice din Rusia și ritmul reformelor interne mai lent decât se preconiza.

În mod inevitabil, adâncirea crizei politice, în special la începutul anului 2013, a marcat negativ opinia populaţiei privind imaginea ţării peste hotare (întrebarea E1). Prin urmare, rezultatele sondajului demonstrează o scădere substanţială a numărului celor care cred că Republica Moldova este privită în mod ”mai degrabă pozitiv” decât negativ (de la 29% în 2009 la 18% în 2013). O percepţie foarte negativă poate fi întâlnită în special în rândul respondenţilor din categoria de vârstă 45-59 de ani (răspunsul ”foarte rău” - 17,6% după criteriile vârstei). Rezultate similare pot fi observate la următoarele categorii care au răspuns ”mai degrabă mai rău”: absolvenţi de şcoli profesionale și instituţii de învăţământ secundar (43,9% după criteriile educaţiei), oameni de afaceri (40,1 % după criteriile ocupaţiei), cea mai bogată categorie a populaţiei, cu venituri peste 3000 de lei (41% în categoria veniturilor pe gospodărie) și locuitorii micilor oraşe (53,3% în categoria locului de reşedinţă).

În pofida politicii externe fructuoase în relaţia cu UE și suportului constant oferit de partenerii și donatorii internaţionali și unei relaţii destul de echilibrate și prudente, însă timide, cu Rusia, populaţia este dezamăgită de modul în care Moldova a promovat interesele naţionale pe arena internaţională (întrebarea E2). Comparativ cu anul 2009, numărul cetăţenilor mulţumiţi s-a redus enorm, de la 25% la 14% (cei care au răspuns că Moldova și-a urmărit interesul la ”un nivel înalt”), în timp ce ponderea celor care se opun a crescut de la 30% în 2009 la 44% în 2013. Cei mai mulţi cetăţeni dezamăgiţi sunt din categoria moldoveni/români, inclusiv populaţia cu venituri mari. Rezultatele negative dezvăluite ar putea fi determinate de prelungirea crizei politice interne, care a depăşit agenda politicii externe, deşi aceasta din urmă oferise anterior guvernării un mare număr de susţinători reprezentând diferite segmente sociale.

O erodare profundă a climatului social a putut fi observată atunci când cetăţenilor li s-a cerut să evalueze Moldova ca loc de trai (E3). Deşi 40% din respondenți au acordat o notă pozitivă (răspuns - ”bun”), ponderea răspunsurilor negative a crescut comparativ cu 2009 (răspunsul ”rău” - de la 13% la 25% în 2013). Rolul dominant în formarea percepţiei negative actuale este deţinut de categoria de vârstă 18-29 ani (29% au răspuns ”rău”). Aceste cifre sunt alarmante, dacă ţinem cont de nivelul ridicat al migrației tinerilor și scăderea generală a ratei natalităţii, care atrag probleme demografice serioase pentru ţară. De asemenea, ele demonstrează că în rândul tineretului are loc o scădere a credibilităţii faţă de guvernarea actuală, creditată cu mari aşteptări în 2009.

Agravarea climatului social a modificat sentimentul de mândrie (E4). Ponderea mai mare a regretelor (răspuns - ”mai degrabă regret”) pentru statutul de cetăţean al Moldovei caracterizează categoria tinerilor (17,3% după categoria vârstei) și cetăţenii mai bogaţi (18,6% după categoria veniturilor). Prin urmare,

[27] Sondajul sociologic a fost elaborat ca o componentă a Raportului de stare a ţării din 2013. Acesta a fost organizat la nivel naţional de către institutul de studii sociologice IMAS, în perioada 6 iunie - 8 iulie 2013, pe un eşantion de 1054 de respondenți din 74 de localităţi. Sondajul este reprezentativ pentru întreaga populaţie, inclusiv pentru regiunea transnistreană, și are o marjă de eroare de ± 3%.

această situaţie implică o probabilitate ridicată de migraţie a populaţiei tinere și reticenţa moldovenilor mai bogaţi faţă de investirea economiilor în economia naţională.

În plus, sondajul atrage atenţia asupra slăbirii legăturii dintre stat și cetăţeni (E5), care declară tot mai mult inexistența unor concepte/idei care ar putea atrage cetăţenii în jurul statului (răspunsul ”mai degrabă nu există un obiectiv sau o idee” - de la 12% în 2009 la 24% în 2013). Potrivit sondajului din 2013, cele mai mare decalaj dintre stat și cetăţeni este declarat de segmentele sărace ale populaţiei (răspunsul ”mai degrabă nu există un obiectiv sau o idee” - 31,9% după categoria veniturilor). Acesta ar putea fi explicat prin nivelul redus de integrare socială a grupurilor respective și lipsei unor politici de incluziune socială pentru persoanele nevoiaşe.

Nici contradicţiile constante la nivel decizional dintre autorităţile centrale și cele din Găgăuzia și din Bălţi (regiuni cunoscute ca având o pondere însemnată de populaţie rusofonă și comunităţi compacte de minorităţi etnice), nici acţiunile Rusiei cu implicarea minorităţilor vorbitoare de limbă rusă nu au produs o deteriorare gravă a relaţiilor interetnice (E6). Cu toate acestea, ponderea cetăţenilor care apreciază pozitiv (cu răspunsul ”foarte bune”) legăturile dintre minorităţile etnice a scăzut de la 17% (în 2009) la 8% (în 2013).

Deşi primele încercări de a reforma sistemul educaţional s-au făcut deja, procesul de transformare a instituţiilor de învăţământ constă în rezolvarea deficienţelor sistemice, care nu pot fi eliminate într-un termen scurt. Această inadecvare este reflectată precis în constatările sondajului actual. În consecinţă, ponderea cetăţenilor care consideră că educaţia este importantă pentru a asigura realizări în viaţă s-a redus semnificativ în 2013 faţă de cifrele din 2009 (E7). Aşadar, 31% din cetăţeni și-au exprimat neîncrederea faţă de importanţa obţinerii unei calificări (diplome) pentru a reuşi ulterior (răspunsul ”în mică măsură” - 15% în 2009 comparativ cu 31% în 2013). Aceste rezultate confirmă realitatea în care sistemul educaţional nu reuşeşte să reacţioneze prompt la cererea economiei. De fapt, sistemul continuă să producă absolvenţi cu competenţe destul de scăzute, care ocupă posturi ce diferă de specializarea urmată. În mod surprinzător, percepţia negativă despre calitatea educaţiei este răspândită la toate categoriile de vârstă și nu este exprimată doar de cei implicaţi direct în procesul educaţional, fapt care demonstrează o atitudine comună pentru întreaga societate.

O atitudine pesimistă pare să cuprindă și piaţa forţei de muncă și aşteptările populaţiei de găsire a unui loc de muncă (E8). Procentul cetăţenilor care cred că este ”mult mai dificil” să se angajeze astăzi a crescut cu 10% (23% în 2009 și 33% în 2013). Această cifră indică existenţa unui mediu economic deficient, constând dintr-un climat de afaceri vicios și un deficit de capital, care împiedică economia să ofere locuri de muncă populaţiei.

Perspectivele limitate privind dezvoltarea ţării pot fi deduse din opinia cetăţenilor despre capacitatea ţării de face faţă dezastrelor naturale (E9). Prin urmare, ponderea celor care pun la îndoială nivelul de pregătire al instituţiilor statului de a face faţă inundaţiilor, secetei, etc. constituie 31% în 2013 (răspunsul ”nu sunt deloc pregătiţi”) comparativ cu 15% în 2009. De fapt, această situaţie implică incertitudini serioase privind durabilitatea dezvoltării ţării, dar demonstrează și o încredere redusă a publicului în stat, ceea ce ar putea afecta și suportul populaţiei pentru politicile publice derulate în procesul reformelor actuale.

Un alt domeniu de politici publice în care sondajul a depistat o scădere dramatică a încrederii populaţiei este sistemul de sănătate (E10), în timp ce peste un sfert din populaţie are probleme de sănătate (E23). Astfel, cetăţenii, în frunte cu tinerii (18-29 de ani) și persoanele aflate aproape de vârsta pensionării și mai în vârstă (45-59 de ani și mai mult), consideră că în caz de boală nu pot conta deloc pe ajutorul statului (răspunsul ”în nici o măsură” - de la 18% în 2009 la 39% în 2013). Această lipsă de ajutor se adaugă la ineficienţa actuală a serviciilor publice de asistenţă medicală și relevă efectele negative asupra capitalului uman și forţei de muncă, fără de care progresul economic este imposibil.

Încrederea publicului în sistemul bancar a rămas destul de stabilă (E11). Deşi băncile europene sunt implicate încă în rezolvarea problemelor generate de criză, dificultăţile din ţările lor de origine nu le-au afectat activitatea din Moldova. Totuşi, datorită cazurilor de ”atacuri raider” asupra unor bănci din Moldova, neîncrederea în bănci a celor mai bogate categorii ale populaţiei s-a amplificat (răspunsul ”nici o încredere” -

de la 18% în 2009 la 22% în 2013). Continuarea acestei tendinţe poate avea consecinţe dureroase pentru economie, care este alimentată de remitenţele transferate prin sistemele bancare. De asemenea, integritatea pătată a băncilor din ţară poate duce la exodul peste hotare al depunătorilor moldoveni.

Sondajul a dezvăluit aşteptările reduse ale cetăţenilor prin prezentarea percepţiei publicului privind administraţia publică locală (E12). Scăderea încrederii poate fi cauzată de politizarea și polarizarea constantă a administrațiilor locale, care s-au intensificat în special în timpul confruntărilor politice deschise dintre partidele de la putere după anul 2009 (răspunsurile ”nici o încredere” și ”nu prea multă încredere” - de la 32% în 2009 la 45% în 2013).

Un domeniu important în care s-a depistat un regres substanţial al indicatorilor este percepţia privind participarea cetăţenilor la procesul decizional din localitatea lor (E13). Astfel, numeroşi cetăţeni au declarat că ei pot influenţa ”rareori” luarea deciziilor la nivel local. Acest fapt subliniază lipsa de responsabilitate a politicienilor la nivel local și posibila scădere a interesului public faţă de gestionarea banilor publici. Mai mult, aceasta înseamnă că fondurile publice nu pot fi dirijate sub supravegherea atentă a populaţiei, nereușind deci să rezolve necesităţile locuitorilor.

Rezultate surprinzătoare au fost obţinute la evaluarea percepţiei populaţiei privind participarea la alegeri ca modalitate de a schimba situaţia din ţară (E14). Scăderea încrederii în alegeri ar putea fi cauzată de haosul din coaliţia aflată la putere, de fragilitatea instituţiilor de ”verificări reciproce și păstrare a echilibrului” din stat și de criza politică permanentă cu dese momente de impas. Astfel, încrederea în instituţia alegerilor a scăzut de la 46% în 2009 la 28% în 2013 (rezultate agregate pentru răspunsuri - ”categoric da” și ”mai degrabă da”). Abuzul de putere al conducătorilor actuali și conflictele deschise pentru obţinerea influenţei asupra unor instituţii de stat au generat o neîncredere profundă în autoritatea alegerilor ca formă a exerciţiului democratic. Atitudinea pesimistă ar putea fi cauzată și de absenţa unor alternative credibile atunci când se ia decizia de a vota pentru unul din partidele politice.

Scăderea încrederii în sistemele de educaţie și asistenţă medicală, menţionată anterior, are un impact mai extins, care implică toate politicile publice coordonate de stat (E15). În acest sens, o pondere semnificativă a cetăţenilor nu este de acord cu politicile implementate de stat, deoarece acestea nu abordează interesul public (răspunsurile ”sunt mai degrabă reflectate” și ”nu sunt deloc reflectate” sunt agregate - de la 40% în 2009 la 72% în 2013). Oamenii de afaceri reprezintă categoria de populaţie care declară cel mai mult că politicile statului sunt irelevante pentru interesele lor (40% după criteriile ocupaţiei în 2013). Acest fapt confirmă deficienţele mediului de afaceri intern, care, la rândul lor, împiedică apariţia unor noi locuri de muncă și afectează capacitatea economiei moldoveneşti de a-și valorifica potenţialul.

Schimbarea politică din 2009, cu venirea la putere a unor partide care se pretind a fi mai democratice, a creat aşteptări pentru o protecţie mai bună a drepturilor omului. În pofida realizărilor raportate de organizaţiile internaţionale și partenerii Moldovei din UE, populaţia are o altă opinie, care s-a schimbat puţin din 2009. În consecinţă, aproximativ 47% din cetăţeni (2013) consideră că majoritatea drepturilor lor nu sunt respectate în societate (E16). Inevitabil, această situaţie nu permite crearea unei comunităţi prietenoase și sigure care să asigure un tratament egal atât pentru cetăţenii ţării, cât și pentru diversele categorii de străini stabiliţi în Moldova. Este vorba în special despre imigranţi, în cazul în care aceştia ar fi atraşi prin programe guvernamentale menite să înlocuiască numărul mare de moldoveni care au emigrat.

Cea din urmă problemă este legată de încrederea în justiţie și calitatea justiţiei (E17). Astfel, sondajul arată o deteriorare a percepţiilor în comparaţie cu 2009 (răspunsul ”categoric nu” - de la 10% în 2009 la 19% în 2013). Prin urmare, îndoielile despre eficienţa justiţiei ridică problema securităţii investițiilor străine, generând reticenţă cu privire la condiţiile de începere și funcţionare în siguranţă a unei afaceri în Moldova.

Un alt indicator sociologic care s-a agravat se referă la lipsa încrederii (răspunsul ”categoric nu” - de la 9% în 2009 la aproximativ 20% în 2013) în ţară ca loc sigur pentru cetăţeni și familiile acestora (E18). Deşi toate categoriile de cetăţeni au evaluat mai mult pozitiv relaţia dintre grupurile etnice, un număr mare de persoane aparţinând minorităţilor etnice au exprimat temeri privind securitatea lor personală (44,9% după criteriile naţionalităţii, 2013).

Predispoziția evidentă pentru emigrație și abandonare ulterioară a ţării de către cetăţenii săi poate fi dedusă din percepţia privind legăturile din interiorul familiilor moldoveneşti (E19), care, potrivit sondajului actual, s-a deteriorat grav (răspunsul ”se observă o deteriorare semnificativă a relaţiilor din familie” - de la 17% în 2009 la 27,4% în 2013).

Contrar indicatorilor menţionaţi anterior, cetăţenii au o părere mai pozitivă despre condiţiile existente în ţară pentru familiile tinere (E20) în comparaţie cu 2009. Deşi ponderea răspunsului negativ s-a redus (răspunsurile ”puţin nefavorabile” și ”mult mai nefavorabile” sunt agregate - de la 53% în 2009 la 45% în 2013), ponderea cetăţenilor pentru care condiţiile au rămas la fel a crescut considerabil (de la 22% în 2009 la 37% în 2013).

Sondajul actual relevă faptul că majoritatea populaţiei nu percepe nici o schimbare referitor la suma veniturilor sale (56%), însă în procent mai mare decât în 2009 (47%) (E21). Această diferenţă se explică prin problemele sistemice din economia Moldovei, care este afectată de insuficiența investițiilor, tehnologiilor și capitalului uman. Cifrele indică însă o creştere uşoară a ponderii cetăţenilor ale căror condiţii de trai s-au înrăutățit (E22).

Schimbări nesemnificative ale indicatorilor au fost observate la evaluarea percepţiei privind mediul și transformarea acestuia în ultimii ani (E25, E26). vAcestea indică faptul că constrângerile economice actuale întârzie penetrarea tehnologiilor în domeniile legate de mediu, ceea ce ar permite ameliorarea calităţii mediului.

Din 2009, percepţiile privind condiţiile de trai din mediul rural s-au schimbat considerabil, crescând ponderea persoanelor care cred că situaţia a rămas neschimbată (răspunsul ”condiţiile nu s-au schimbat” - de la 26% în 2009 la 38,6% în 2013). Mai mult, ponderea optimiștilor a scăzut (răspunsul ”condiţiile se agravează mai lent decât în oraşe” - de la 19% în 2009 la 22,4% în 2013, versus răspunsul ”condiţiile ajung încet la standardele din oraşe” - de la 34% în 2009 la 20,20% în 2013) (E26).

Cu toate acestea, numărul gospodăriilor care beneficiază de servicii și bunuri publice a crescut în 2013 comparativ cu 2009. Principalul progres (evaluat prin răspunsul ”acces fără vreo restricţie”) s-a înregistrat în ceea ce priveşte accesul la apă curată (de la 43% la 50%), gaze naturale (de la 40,10% la 46%) și energie electrică (de la 76,4% la 80%) (E31). În plus, s-a extins penetrarea tehnologiilor, preponderent printr-o pondere mai mare a achiziţiilor de calculatoare și a conexiunilor la Internet (de la 19% la 48%) (E32).

Totuşi, cetăţenii ar prefera să se mute de la sat la oraş (E27). Aşadar, infrastructura precară și serviciile publice limitate constituie încă factori care favorizează migraţia internă din zonele rurale spre cele urbane.

Deşi un mare număr de cetăţeni preferă ca urmaşii lor să trăiască în altă ţară decât Moldova (E28), indicatorii actuali s-au schimbat în mod substanţial faţă de cei prezentaţi în 2009 (răspunsurile ”categoric da” și ”mai degrabă da” au fost agregate - de la 76% în 2009 la 55% în 2013). Punând întrebarea în mod pragmatic (E29), cetăţenii ar prefera mai mult să părăsească Moldova pentru a munci peste hotare (răspunsurile ”categoric da” și ”mai degrabă da” - de la 39% în 2009 la 45% în 2013). Această tendinţă arată că percepţiile populaţiei privind condiţiile economice nu au progresat în mod semnificativ. Mai mult decât atât, neconcordanța dintre specializările obţinute de absolvenţi și locurile de muncă oferite în ţară determină în special populaţia tânără să caute insistent locuri de muncă peste hotare (răspunsul ”categoric da” - 39,1% după categoria de vârstă 18-19 ani, 2013).

În consecinţă, emigraţia este considerată o opţiune pentru a părăsi ţara definitiv de către persoane din toate categoriile, dar preponderent de către tineri (E30). Astfel, ponderea acestei categorii s-a extins în mod semnificativ (răspunsurile ”mai degrabă da” și ”categoric da” - de la 23% în 2009 la 32% în 2013). Această situaţie va continua să genereze probleme privind forţa de muncă, creând riscuri pentru economia și tranziţia demografică din Moldova.

Concluzii

Rezumând, putem sublinia că rezultatele relevă existenţa unei societăţi mai degrabă ”închise”, în care cetăţenii sunt împiedicaţi să participe la procesul de luare a deciziilor și nu au încredere în rolul alegerilor pentru transformarea societăţii. Încrederea insuficientă în politicile publice sectoriale de bază, considerate de cei mai mulţi locuitori ca inutile și vagi pentru ei, creează o relaţie fragmentată și şubredă între stat și cetăţenii săi. Segmente importante ale populaţiei sunt preocupate mai mult de problema supravieţuirii decât de autorealizare, situaţie cauzată de economia slab dezvoltată, cu un mediu de afaceri vicios, care generează deficit de capital uman și îndepărtează ţara de o creştere economică incluzivă. Aşteptările reduse cu privire la potenţialul ţării sunt reflectate în interesul ridicat pentru emigrare, care s-a amplificat după anul 2009. Rezultatele studiilor sociologice subliniază că starea naţiunii este precară și că autorităţile trebuie să ia măsuri urgente pentru a atenua efectele migraţiei și anormalității demografice, intervenind în primul rând în domeniul educaţiei și realizând reforme structurale ireversibile. Mai mult, neîncrederea publicului în procesul electoral, o instituţie cheie a democraţiei, însoţită de înrăutăţirea condiţiilor de trai și încrederea redusă în instituţiile de bază ale statului favorizează în mod tradiţional forţele politice extremiste. Pentru a preveni această tendinţă, este necesar ca ritmul reformelor să fie accelerat, nivelul de trai al populaţiei să crească și încrederea publicului în instituţiile democratice să se consolideze. În caz contrar, în anii următori se va crea un mediu propice pentru un regim autoritar, care, cu siguranţă, va avea un efect nedorit pentru întreaga naţiune.

■Anexă: Întrebări adresate în timpul sondajului

	Întrebări
E1	Cum evaluaţi imaginea ţării peste hotare?
E2	Credeţi că ţara reuşeşte să-și promoveze interesele pe arena internaţională?
E3	În general, cum evaluaţi Republica Moldova ca loc de trai?
E4	Care sunt sentimentele dvs. ca cetăţean al Moldovei?
E5	Unii cetăţeni moldoveni cred că nu există un obiectiv sau o idee privind dezvoltarea naţională, în jurul căreia s-ar putea aduna cetăţenii
E6	Cum evaluaţi relaţia dintre persoanele de diferite naţionalităţi care trăiesc în Moldova?
E7	Vorbind despre societatea noastră, în ce măsură credeţi că studiile (educaţia) sunt importante pentru a asigura realizări în viaţă?
E8	Comparativ cu situaţia de anul trecut, astăzi este mai uşor sau mai greu de găsit un loc de muncă bine plătit în Moldova?
E9	Cum evaluaţi capacitatea ţării de a face faţă dezastrelor naturale (de exemplu, secetă, inundaţii, incendii)?
E10	În cazul în care dvs. sau rudele dvs. vă confruntaţi cu o problemă (boală, pierderea locului de muncă, dezastre naturale), contaţi pe vreun ajutor din partea statului?
E11	Câtă încredere aveţi în sistemul bancar din ţara noastră?
E12	Câtă încredere aveţi în administraţia publică locală din localitatea dvs.?
E13	Credeţi că cetăţenii, în mod direct sau prin grupuri de iniţiativă, pot influenţa luarea deciziilor în localitatea dvs.?
E14	Credeţi că prin participarea la alegeri puteţi influenţa situaţia din ţară într-un mod favorabil pentru dvs.?
E15	În ce măsură sunteţi de acord că politicile publice derulate de stat corespund cu interesele dvs.?
E16	În general, credeţi că drepturile dvs. sunt respectate în societatea noastră?
E17	Dacă drepturile dvs.ar fi încălcate, credeţi că justiţia v-ar ajuta să le restabiliți?
E18	Credeţi că în ţara noastră este asigurată securitatea personală a dvs. și a familiei dvs.?
E19	Comparativ cu situaţia de acum 10 ani, cum evaluaţi legăturile din familiile moldoveneşti?
E20	Gândiți-vă la familiile tinere și la decizia acestora de a avea copii. În acest sens, cum evaluaţi condiţiile acestora comparativ cu cele de anul trecut?
E21	Cum s-au schimbat condiţiile dvs. de trai în acest an?
E22	Comparativ cu situaţia de anul trecut, cum s-au schimbat veniturile dvs.?
E23	Cum vă evaluaţi sănătatea?
E24	Cât de mult vă plac condiţiile de mediu?
E25	Cum evaluaţi condiţiile de mediu în ultimii 3 ani?
E26	Cum evaluaţi evoluţia calităţii vieţii în zonele rurale?
E27	(Numai pentru cei din mediul rural) Dacă aţi avea posibilitatea, v-aţi muta în mediul urban?
E28	Doriţi ca copiii sau nepoţii dvs. să trăiască în Moldova?
E29	Dacă aţi avea posibilitatea să lucraţi peste hotare în următoarele 3 luni, aţi emigra?
E30	Dacă aţi avea posibilitatea să părăsiţi definitiv Moldova, împreună cu familia, și să începeţi o viaţă nouă, ce aţi face?
E31	Ce anume descrie mai bine situaţia din gospodăria Dumneavoastră în ceea ce priveşte următoarele utilităţi și servicii publice?
E32	Care sunt produsele tehnologice utilizabile pe care le aveţi în gospodărie?
E33	Câte posturi TV recepționați?

■Despre EXPERT-GRUP

CINE SUNTEM

Expert-Grup este o organizaţie neguvernamentală și non-profit specializată în cercetări economice și de politici publice. Expert-Grup nu reprezintă interese economice, corporative sau politice. Fiind o organizaţie independentă, Expert-Grup este o reflecţie a idealurilor împărtăşite de tinerii intelectuali moldoveni care au creat instituţia cu scopul de a contribui la dezvoltarea Moldovei. Alături de alte tipuri de organizaţii din societatea civilă moldovenească, Expert-Grup se poziționează ca un centru analitic neutru din punct de vedere politic și ideologic.

ACTIVITĂŢILE NOASTRE

Activităţile noastre de bază sunt analiza și previziunile economice și cercetările în domeniul politicilor publice. În acest vast areal de cercetare, noi oferim o gamă diversificată de produse și servicii analitice, ajutându-i pe beneficiarii noştri să ia decizii care să susţină traiectoria de dezvoltare a Moldovei. Competența noastră esenţială constă în aptitudinea de a oferi cercetări profesioniste, obiective și de înaltă calitate în următoarele domenii:

- Analize și previziuni macroeconomice;
- Economie politică;
- Finanţe publice;
- Dezvoltarea umană și eradicarea sărăciei;
- Piaţa muncii și comportamentul consumatorilor;
- Comerţul extern;
- Pieţele financiare;
- Economia integrării europene;
- Analiza economică la nivel de sector;
- Dezvoltarea economică regională și locală;
- Energia și economia mediului.

PARTENERI ȘI DONATORI

În perioada anilor 2006–2012 Expert-Grup a implementat mai mult de 50 proiecte de cercetare și advocacy în diferite domenii legate de cercetări economice și de politici publice. Mai mult de 100 experţi afiliați și neafiliați instituţiei, atât din Moldova, cât și din alte ţări, au fost implicaţi în aceste proiecte. Am lucrat cu asemenea donatori ca Fundaţia Soros-Moldova, Fundaţia Est-Europeană, Fundaţia Konrad Adenauer, Balkan Trust for Democracy, Black Sea Trust, Fundaţia Friedrich Ebert, PNUD Moldova, UNICEF, Comisia Europeană, Consiliul Europei, Fundaţia pentru o Societate Deschisă, Agenţia Elveţiană pentru Cooperare Internaţională, Departamentul Marii Britanii pentru Dezvoltare Internaţională. În anii 2010 și 2012 Expert-Grup a fost selectat în calitate de membru al Consiliului Naţional pentru Participare. Începând cu anul 2008 Expert-Grup este membru al Asociaţiei de Politici pentru o Societate Deschisă – o reţea internaţională ce întruneşte 56 de centre analitice din ţări din toată Europa.

Despre FES

Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) este o fundaţie politică social-democrată germană, care are ca scop promovarea democraţiei, păcii, înţelegerii și cooperării internaţionale. FES își îndeplineşte mandatul în spiritul democraţiei sociale și se dedică dezbaterilor publice pentru identificarea soluţiilor social-democrate la problemele actuale și viitoare ale societăţii.

FES ÎN MOLDOVA

În Republica Moldova, FES are drept scop promovarea integrării europene, a democraţiei, păcii şi justiţiei sociale prin intermediul dialogului politic, educaţiei şi cercetărilor. Principalele noastre domenii de activitate sunt următoarele:

DEMOCRATIZAREA ȘI PARTICIPAREA POLITICĂ

Moldova se confruntă cu provocarea consolidării instituţiilor sale democratice şi cultivării unei culturi democratice care să aducă ţara în conformitate deplină cu standardele Uniunii Europene. FES contribuie la acest proces prin promovarea participării politice în rândurile organizaţiilor neguvernamentale, partidelor politice şi administraţiei publice locale. FES pune un accent deosebit în acest domeniu pe dezvoltarea capacităţilor cetăţenilor din regiuni. Cetăţenii trebuie să fie pregătiţi pentru a putea urmări în mod critic şi participa la dezbaterile publice, monitoriza factorii decizionali, exprima propiile opinii şi acţiona în numele intereselor lor. De aceea, FES s-a angajat să promoveze prin activităţile sale democraţia participativă şi cultura politică şi civică a cetăţenilor la nivel local.

INTEGRAREA EUROPEANĂ

Moldova este parte a Politicii Europene de Vecinătate şi a Parteneriatului Estic. FES are drept obiectiv să sprijine Moldova pe calea integrării europene. Printr-o serie de instrumente, precum dezbateri radio, buletine de ştiri, documente de politici, publicaţii şi conferinţe, FES se axează pe provocările principale ale procesului de integrare europeană, facilitând accesul publicului la informaţii actualizate şi fiabile la subiect, îmbunătăţind dialogul dintre societatea civilă şi factorii decizionali privind cerinţele pentru integrarea europeană de succes şi contribuind la consolidarea eforturilor de integrare europeană ale autorităţilor moldoveneşti. FES mai susţine organizaţiile neguvernamentale în contribuţia lor la soluţionarea paşnică a conflictului transnistrean ca o premisă a integrării europene de succes pe termen lung.

POLITICA ECONOMICĂ, SOCIALĂ ȘI DE MEDIU

În acest domeniu FES susţine partenerii în elaborarea şi implementarea politicilor pentru o economie de piaţă care să fie durabilă, echilibrată din punct de vedere social şi capabilă să satisfacă necesităţile tuturor cetăţenilor. Activitatea şi proiectele din acest domeniu se axează pe astfel de teme ca reformarea sistemului de securitate socială, îmbunătăţirea condiţiilor de muncă şi a oportunităţilor pieţii muncii, şi promovarea dezvoltării durabile. Pe lângă acestea, FES desfăşoară programe care au drept scop promovarea valorilor social-democrate.